

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta humanitních studií

Bakalářská práce

KYBORG REVOLTUJÍCÍ

Daniel Hendrych

Vedoucí práce: **Mgr. Václav Hájek, Ph.D.**

Praha 2015

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 24. června 2015

.....

Podpis

Obsah

1. Úvod	5
2. Vertikalita	7
2.1. Vztah kreativity, svobody a struktury společnosti	7
2.1.1. Jeskyně	7
2.1.2. Člověk domestikovaný	9
2.1.3. Antická polis	10
2.1.4. Středověk	10
2.1.5. Renesanční obrat	11
2.1.6. Nacionalismus a kultura	12
2.1.7. Duch svobody 60. let	13
2.2. Společnost, svoboda a kreativita v éře digitální moderny	15
2.2.1. Kolektivní (ne)inteligence	15
2.2.2. Společnost dokonalých jedinců nebo strojů?	16
2.2.3. Soumrak genderového řádu	18
2.2.4. Rozpouštění pevných těles	18
3. Konzervace	22
3.1. Ideologie a časovost	22
3.1.1. Kdo ovládá minulost... ..	22
3.1.2. Příklad spásy	23
3.1.3. Nezastavitelný pokrok	24
3.1.4. Apokalyptické století	25
3.2. Konec dějin nebo konec lidstva?	27
3.2.1. Informační potopa	27

3.2.2. Největší sen člověka	28
4. Odcizení a retribalizace	32
4.1. Proměny mediálních technologií	32
4.1.1. Člověk obrazotvorný	32
4.1.2. Monopol na pravdu	33
4.1.3. První informační exploze	34
4.2. Člověk elektronický	36
4.2.1. Návrat do kmene...	36
4.2.2. ... a vzájemné odcizení	39
5. Touha po svobodě a uznání svébytnosti	41
5.1. Revolta a revoluce	41
5.1.1. Vůle k moci	41
5.1.2. Vzpoura utlačovaných	42
5.1.3. Anti-ideologický revolucionář	43
5.2. Kyborg revoltující	45
5.2.1. Hacker	45
5.2.2. Datová autonomie	47
5.2.3. Automatizace	49
6. Závěr	51
7. Seznam použité literatury:	54

1. Úvod

Teorie popisující rozvoj elektronické kultury (Lev Manovich, Jevgenij Morozov, Donna Harrawayová, atd.) se většinou zabývá soudobou problematikou a anticipací blízké budoucnosti. Tato bakalářská práce má ambici rozvinout teoretickou reflexi vývoje současných digitálních technologií hlouběji do minulosti, čímž bych chtěl navázat především na práci Marshalla McLuhana, a zaměřit se na určité fenomény, které ovlivňují současnou kyberkulturu a zároveň mají delší historickou tradici. Hodlám popsat některé příklady z historie, v nichž právě tyto fenomény figurují a následně pojednat o jejich kontinuitě v současné době.

Dále bude nutné vymezit dva klíčové pojmy pojící se s mou bakalářskou prací, a to konkrétně pojmy kyborg a kyberkultura.

Kyborg je dle Donny Harrawayové „*kybernetickým organismem, hybridem mezi strojem a organismem.*“¹ V mém pojetí je kyborgem každý jednotlivec ovlivňovaný kyberkulturou, jenž se tím metaforicky propojuje s digitálními technologiemi. Kyborgizaci společnosti tedy mám na mysli čím dál větší vliv kyberkultury a digitálních technologií na společnost.

Nyní se dostávám k samotnému pojmu kyberkultura, v jehož rámci kyborgizace společnosti funguje. Kyberkultura je francouzským filosofem Pierrem Lévyem definována jako „*soubor technik (materiálních a intelektuálních), praktických zvyklostí, postojů, způsobů uvažování a hodnot, které se rozvíjejí ve vzájemné vazbě s růstem kyberprostoru.*“² Tento fenomén radikálně mění komunikační prostředí a jeho interakce se společností nabývá stále významnějšího rozměru.

Co se týče slova „revoltující“ v názvu práce, jedná se o odkaz na esej *Člověk revoltující* od Alberta Camuse. Vycházím z jeho definice revolty, podle níž se jedná o akt uvědomění si sama sebe, jinak řečeno akt autenticky lidský a svobodný. Má práce tedy

---

¹ Donna Harrawayová – Donna Harraway – A Cyborg Manifesto, s. 291, in: David Bell a Barbara M. Kennedyová -The Cybercultures Reader.

² Pierre Lévy – Kyberkultura, s. 15

také zkoumá možnosti zachování lidské složky v postupující technologizaci nejen našeho komunikačního prostředí, ale i samotných vztahů ve společnosti a její transformace v důsledku rozvoje nových mediálních technologií.

Oněmi fenomény, které budu ve své práci rozebírat, mám na mysli konkrétně vertikality, konzervaci, retribalizaci a odcizení, a nakonec i touhu po svobodě a svébytnosti. Právě tyto fenomény vnímám jako něco, s čím se lze setkat při exkurzu hlouběji do dějin lidského společenství a přitom dosahují jakéhosi vrcholu právě v současné éře digitální moderny a směrem do budoucnosti budou nejspíše nabývat na významu.

Vertikalitu v mé práci pojímám ve více smyslech, jednak jako vertikální rozvrstvení vesmíru, které je důsledkem vertikality samotných mentálních obrazů, což je něco, s čím se dle knihy *Mysl v jeskyni* od Davida Lewise-Williamse setkáváme již v mladším paleolitu v souvislosti s náboženstvím. Z toho plyne také vertikality sociální. Mimoto má vertikality za následek i touhu po svobodě a uznání svébytnosti, jelikož podřadné postavení na společenském žebříčku má za následek touhu po vymanění se z této pozice a naopak vyšší umístění implikuje snahu udržet tuto pozici, jinak řečeno konzervovat, a to nejčastěji skrze konzervaci tradic, ovšem konzervace může mít více podob, o čemž bude v práci pojednáno. Tento konflikt má svou historickou tradici, ale i v soudobé společnosti hraje svou roli, kterou bude jistě hrát i v blízké budoucnosti. Retribalizace a odcizení jsou dva protikladné fenomény, jež se ale paradoxně setkávají v kyberkultuře, čemuž se budu věnovat. Příchod vertikality našich mentálních obrazů a sociální vertikality nás začal odcizovat přírodě i sobě samým, ale již několikrát jsme se dokázali retribalizovat. Tento pojem používaný především Marshalllem McLuhanem, se objevuje i v kontextu elektronické kultury. Vidíme, že tyto fenomény mají mnoho společného a jsou silou dějinné dynamiky, jež neustává ani v současnosti.

Mým cílem tedy je prozkoumat dějinný kontext těchto fenoménů a zasadit je do současného rámce kyberkulturní teorie. Proto jsou všechny čtyři kapitoly rozděleny na dvě části, přičemž první část je historická a druhá je zaměřena více teoreticky s ohledem na soudobou situaci. Na závěr hodlám provést srovnání a zamyslet se nad perspektivami s ohledem na stále významnější úlohu technologie v rámci společnosti a prozkoumat možnosti vzdoru vůči dehumanizaci v důsledku rozvoje kyberkultury.

2. Vertikalita

Pokud se máme problematikou vertikality zabývat, musíme začít stručným exkurzem do dějin lidského společenství. V úvodu bylo nastíněno, že operuji s tímto pojmem ve více rovinách. Nyní tedy přistupuji k detailnější analýze tohoto fenoménu a ve druhé části kapitoly na něho budu nahlížet v rámci soudobé teorie kyberkultury.

2.1. Vztah kreativity, svobody a struktury společnosti

2.1.1. Jeskyně

Ačkoli by se mohlo zdát, že společnosti mladšího paleolitu jsou zamrzlé v mnoha tisíciletém čase a jejich sociální uspořádání je neměnné, jedná se o omyl. Už Max Raphael tvrdil, že mladopaleolitické společnosti byly: „*dějnotvornými národy par excellence.*“³ Čím je to ale způsobeno?

Zjednodušeně řečeno – manipulací se znaky. Umění, náboženství a politika, čili systémy operující se znaky a využívající je pro své cíle, jsou ve svých počátcích sjednocené, což David Lewis-Williams ukazuje na příkladu obrazu tzv. „zraněných mužů“ z jeskyní v Cougnacu a Pech Merle: „*Tvůrci těchto obrazů využívali určitou složku změněných stavů vědomí a prostředky jejího znázornění k tomu, aby posílili svoji náboženskou, sociální a politickou moc. Znázorňovali své náboženské prožitky jakožto propojené s prožitky ostatních lidí, a přesto odlišné; pravděpodobně chtěli zdůraznit své osobní utrpení jakožto nejlepší cestu ke zdokonalení. Zpochybnění mladopaleolitického ikonografického kánonu, jež tyto obrazy představují, je proto příkladem toho, jak umění v rukou lidského činitele hraje aktivní, formativní úlohu.*“⁴ Lidé manipulují se znaky

---

³ Max Raphael – Prehistoric Cave Paintings, s. 3

⁴ David Lewis-Williams, Mysl v jeskyni, s. 339

a znaky manipulují se společnostmi. To se zdá jako univerzálně platné pravidlo napříč historií i planetou. Lewis-Williams taktéž připomíná, že právě znaky (on používá termín „symbols“) umožnily organizaci většího počtu jedinců, díky čemuž jsme historicky zvítězili nad Homo neanderthalensis: „*Jelikož si aurignacká populace uměla vybudovat síť a mocenskou základnu spočívající na symbolech, byla stále početnější.*“⁵ Také změněné stavy vědomí představují něco, s čím se pracuje v drtivé většině šamanistických společností (podle výzkumu Eriky Bourguignové v 437 z 488 společností popsaných v Murdockově Etnografickém atlasu⁶). Pro náboženský prožitek je tato zkušenost naprosto zásadní a již zde hluboko v minulosti vidíme bytostnou lidskou touhu po vymanění se z okovů běžné reality. Tato touha stojí u počátku náboženství, ale snaha o vniknutí do jiných říší s námi kráčí od paleolitu a její vyvrcholení vidíme v současné digitální kultuře.

Krom obrazotvornosti spojené s náboženstvím a politikou se zdrojem dějinné dynamiky a společenské diferenciaci stala představa vertikálně rozvrstveného vesmíru. Lewis-Williams to ukazuje na příkladu náboženství Sanů, které „*spočívá na víře v rozvrstvený vesmír. Stejně jako ostatní šamanistické společnosti všude na světě, i Sanové věří v říši, která se nachází nad a pod povrchem světa, v němž žijí.*“⁷ Tato představa je „instalována“ v našem mozku a rozdíly mezi jednotlivými společenstvími spočívají v kulturním obsahu, který oné představě poskytnou. Přístup k nejvyšší úrovni kosmu mají pochopitelně pouze šamani, což je příčinou sociální diskriminace a rozrůznění společnosti. Na tomto místě tedy odmítám teze o prvobytně pospolné společnosti, jelikož v mladém paleolitu sice také existovaly rovnostářské skupiny, ale sociální vertikálnost společně s náboženskou vertikálností se již tehdy začala rozvíjet u většiny společností. Tato skutečnost znamenala potenciál vnitřního konfliktu, ale i soudržnosti mladopaleolitických společenství. Vertikálně rozvrstvený kosmos i společnost nutí lidi vzhlížet nahoru, a to ústí ve dvě možnosti. Většinou v dominanci autorit, které se zmocňují distribuce informací a mediace vyšších duchovních sfér. Tou druhou možností je ale vzpoura proti těmto zavedeným pořádkům a snaha změnit

---

⁵ Tamtéž, s. 113

⁶ Erika Bourguignová – Religious, Altered States of Consciousness and Social Change

⁷ David Lewis-Williams – Mysl v jeskyni, s. 173

sociální rozvrstvení dané zdánlivě jednou pro vždy. Pohled nahoru nemusí symbolizovat jenom poslušnost, nýbrž také touhu být nahoře.

2.1.2. Člověk domestikovaný

Za příčinu přechodu na zemědělský způsob výroby se často uvádí klimatické změny. Steven Mithen ovšem v poukazu na slavné archeologické naleziště v Göbekli Tepe, sdílí jiný názor: *„Možná bylo [zemědělství] vedlejším produktem ideologie, která kázala lovcům-sběračům vytesat a vztyčit mohutné kamenné pilíře na vrcholku kopce v jižním Turecku.“*⁸ Při náročné a dlouhodobé stavbě této kulturní památky musela skupina setrvávat po delší dobu na jednom místě, a tak se začala živit zemědělstvím, které jí umožnilo získat obživu bez putování. Náboženství se tak stává hlavním hybatelem výrobní změny.

Klíčovou změnou v neolitu je přechod z horizontálního na vertikální šamanismus. Největší rozdíl nespíš spočívá v tom, že horizontální šaman plnil individuální objednávky, zatímco vertikální uskutečňoval rituály pro celou společnost. Další rozdíl spočívá v uměleckých rekonstrukcích šamanových vizí. Vertikální šamanismus se dá charakterizovat takto: *„Právě on nakonec lidem umožnil stavět si velká města a mohutné památníky. Jelikož vertikální šamanismus kladl důraz na poznání a učení, začal se více podobat kněžství. Šamani, kteří ho praktikovali, měli velký politický vliv, byli schopni ovládat velký počet lidí a byli oprávněni řídit rituály jako například oddělení a opětovné pohřbívání částí lidských tělesných pozůstatků.“*⁹ Vidíme, že umělecká tvorba se přesouvá z jeskyň na zemský povrch. Vertikální představy sice existovaly už v paleolitu a celkově mají neurologický, nikoliv kulturní původ, ale nyní s nástupem odlišných forem náboženství nabývají na větším významu. Lidé se odpoutávají od podzemních prostorů a snaží se přiblížit skrze své stavby vrchním vrstvám kosmu. Další etapa vývoje v přibližování se nejvyšší vrstvě naší představy vesmíru je dokončena.

---

⁸ Steven Mithen – Konec doby ledové, s. 67

⁹ David Lewis-Williams, David Pearce – Uvnitř neolitické myli, s. 112

2.1.3. Antická polis

V antice se začíná používat termín mimesis, který Aristoteles definuje jako: „*Sklon k napodobování*“, který je „*lidem vrozen od dětství a právě tím se člověk liší od ostatních živočichů.*“¹⁰ Podle Aristotela umění slouží k jakémusi napodobování a odrážení skutečnosti, čili je tak jen odrazem světa a ne světem novým. Zatímco Platón pojímal uměleckou tvorbu za pouhou nápodobu napodobeniny věčných idejí, Aristoteles pojímá mimesis jako něco, co vlastně činí člověka unikátním a nahlíží na něj jako na tvůrce-napodobitele, schopného reflektovat svět kolem sebe. Na druhou stranu zní Aristotelova definice dost nudně, pokud si připomeneme kreativní tvorbu z období neolitu, u které šamani často využívaly stavy změněného vědomí ústící do „*mimotělní cesty do říše duchů.*“¹¹ Aristoteles tedy zplošťuje uměleckou tvorbu na zachycování tohoto světa a vyjímá jakékoli ostatní vrstvy kosmu, přesto ale v rámci řecké filosofické tradice znamená jeho přístup značný posun od Platónova pohrdavého postoje. Marshall McLuhan k tomu poznamenává: „*Když Řekové objevili radost z napodobování neboli z realistického zpodobování, nechovali se jako svobodní lidé, nýbrž jako roboti.*“¹² Umění zde poněkud ztrácí svou vertikality, s čímž se pojí jeho „zevšednění“.

2.1.4. Středověk

Aristoteles určil podobu pojmu mimésis, strukturu dramatu a celkově dominantní podobu středověkého filosofického myšlení, jež se udržela až do příchodu renesance. Během středověku bylo na umělce nahlíženo spíše jako na podřadné bytosti a kreativní prostor okupovali především mniši v kláštorech, udržující a rozvíjející písmo. Danteho zásadní renesanční dílo *Božská komedie*, ve které se mimo jiné pojednává i o malířích, kteří jsou stavěni na roveň literátům, zásadním způsobem změnilo náhled na umělecké

---

¹⁰ Aristoteles – Poetika, s. 38

¹¹ David Lewis-Williams, David Pearce – Uvnitř neolitické mysli, s. 67

¹² Marshall McLuhan – Člověk, média a elektronická kultura, s. 326

povolání. Enrico Castelnuovo tvrdí, že díky tomu: „*dochází k částečnému vymanění umělců z podřadného postavení, do něhož je uvrhl pohrdavý vztah k mechanickým uměním.*“¹³ O umělci se nyní začíná mluvit dokonce jako o intelektuálovi, stává se pevnou součástí královského dvora, s čímž se pojí míra uznání jeho umu v souvislosti se společenským postavením. Stále ale není svobodný a nezávislý, jeho úspěch se měří oblibou u autorit, čili církve a světské vrchnosti. Střet mezi rebelujícím umělcem a establishmentem, jenž rozvíjí dynamiku vertikálního konfliktu, se začíná více rozvíjet až v 19. století.

2.1.5. Renesanční obrat

S renesancí se pojí dvě zásadní změny. Tou první je obrat k vědě. Náboženství stojí na dogmatech a žádné nové poznatky nepotřebuje, jelikož vše je zapsáno v posvátných knihách, jako jsou Bible, Korán či Vědy. Věda naopak stojí o nové poznatky a vyvracení starých pravd je její přirozenou součástí. Francis Bacon bojuje proti idolům, což jsou „*klamné obrazy, jež naplňují mysl.*“¹⁴ Dále lidem navrhuje něco, co by se dalo mylně interpretovat jako opuštění vertikálního pojetí duševních činností a aby „*měli na paměti pravé cíle vědy, aby o ni neusilovali ani kvůli svému duchu, ani pro nějaké vědecké spory ..., nýbrž proto, aby z ní měl prospěch a užitek sám život.*“¹⁵ Ano, transcendentalistické pojetí ve vědeckém uvažování nehraje roli a Bacon pojímá vědu značně utilitaristicky. Zároveň ovšem dává důraz na zlepšování života pomocí vědy. Není to předzvěst osvícensko-průmyslové víry v pokrok? Dle Bacona by vědci neměli bádát kvůli svému duchu, jejich poznatky ale odtěď již vždy budou radikálně měnit ducha společnosti. Osvícenská víra v pokrok se snoubí s industrializací, Marx je prorokem technologické spásy a nacisté překrucují Darwinovu evoluční teorii.

Druhou zásadní změnu vylíčil literární kritik Harold Bloom: „*Shakespeare líčí lidi, kteří se mění ne proto, že k nim promluvili bohové, ale v důsledku svých interakcí s jinými*

---

¹³ Enrico Castelnuovo - Umělec, in: Jacques Le Goff (ed.), Středověký člověk a jeho svět. Praha 1999, s. 206

¹⁴ Francis Bacon – Nové organon, s. 59

¹⁵ Tamtéž, s. 51

*smrtníky – a jednoduše tím, že přemýšlejí a uplatňují individuální lidskou vůli. Na rozdíl od postav Iliady nebo třeba Hildegardy z Bingenu a Jany z Arku se Hamlet pře sám se sebou, nikoliv s bohy nebo hlasy.*¹⁶ Zdá se tedy, že také Shakespeare osvobodil jedince ze zajetí transcendence. Opět vidíme, že to jsou myšlenky a ideologické konstrukce, které transformují svět. Shakespeare upřednostňoval lidské jednání před zásahy vyšší moci, avšak jeho postavy nejsou přízemní červi plazící se horizontálně při zemi. Žijí pro velké emoce a snaží se dosáhnout toho, co se zdá neuskutečnitelné. Romeo s Julií se snaží naplnit své ryzí city a je to právě jejich okolí uvězněné v rigidně pojatých tradicích, které brání jejich lásce. Lidské individuum bere osud do svých rukou a hodlá se rozvíjet v souladu se svou individuální vůlí. Vertikalita tak již není dominancí náboženských prožitků, ale konání člověka plnícího svou vůli a sny.

2.1.6. Nacionalismus a kultura

Myšlenka nacionalismu pronikne v 19. století skrz celou Evropu. Pokud použijí příklad Německa, zde se nacionalismus rozvíjí v důsledku napoleonských válek. Lid se bouří proti francouzské nadvládě a zachvacuje jej národní idea založena především na Herderových myšlenkách o národech a jejich jazycích. V německém případě je nacionalismus posilován romantismem, z něhož si bere především pudovost, citovost a touhu po nekonečnu (to bude mít později tragické důsledky, jelikož fanatická touha po vertikalitě je stejně nebezpečná jako fanatická touha po rovnosti). „*Jazyk a kultura tak začaly hrát klíčovou roli.*“¹⁷ Kultura se obrovsky rozvíjí a individuální díla umělců slouží ke kolektivnímu národnímu uvědomění, čili umělci se stávají naprosto klíčovou součástí národních hnutí, která jsou vlastně hnutími umělecko-politického charakteru. Právě už tehdy docházelo k retribalizaci v podobě národa (ačkoliv McLuhan ji spojuje až s nástupem elektronických médií v podobě globální retribalizace). Německý filosof Fichte „*dospěl k ideji světovládné role německého národa, kterou formuloval ve svých Řečech k německému národu (Reden an die deutsche Nation, 1808) psaných ve chvíli*

---

¹⁶ Harold Bloom – Shakespeare: The Invention of the Human, s. 518-519

¹⁷ Pavel Barša, Maxmilián Strmiska – Národní stát a etnický konflikt, s. 24

*napadení Německa Napoleonovými vojsky.*¹⁸ Německý národ měl stát na vrcholu vertikálního žebříčku národů světa. Takovéto pojetí vertikality národa ovšem paradoxně vyžaduje jakousi „horizontalizaci“ jeho členů a podřízení se kolektivním cílům, což podnítl některé kreativce k hledání skutečné vertikality - vertikality svého ducha. Tato znovuobjevená kmenovost v kombinaci s vertikality vrátila umění k lidem, tvořivost umělců se stává důležitou součástí národního hnutí, a tak se umělci stávají hybateli dějin.

*„Kmenový člověk je pevně vrostlý do integrálního kolektivního vědomí.*¹⁹ Kmenový člověk 19. století nachází novou národní identitu, mnohonásobně větší než jakoukoliv kolektivní identitu na lokální úrovni. Rodí se doba mas a umělci mají nyní dvě možnosti. Buď budou plout v hlavním proudu (to se může, ale taky nemusí podepsat na kvalitě jejich děl) nebo si vyberou nonkonformní cestu. Ve Francii se druhou cestou ubírají bohémové, které nejvýrazněji představují tzv. prokletí básníci. Pařížská čtvrť Montmartre se stává útočištěm svobodomyšlnosti ve světě upjatého měšťáctví. Kreativní umělci vytváří paralelní strukturu, brání se otupělé mechanizaci života a odmítají stát se masovým člověkem. Tím masovým člověkem, jenž žije tím nejnudnějším horizontálním životem, proti kterému tolik brojil kontroverzní německý filosof Friedrich Nietzsche, když tvrdil: *„Kdo hledá, sám se lehce ztratí. Každé osamocení jest provinění, tak mluví stádo.*²⁰ Touha po větší individualitě je tedy u těchto lidí důsledkem retribalizace společnosti. V široké společnosti se ovšem nacionalismus ještě více radikalizuje, což vyústí ve dvě světové války v průběhu první poloviny dvacátého století s celosvětovými politickými, ekonomickými a společenskými důsledky.

2.1.7. Duch svobody 60. let

Většího rozmachu se alternativní umělecká scéna dočká až ve 20. století s různými hnutími typu surrealistů, beat generation, atd. Teprve v 60. letech s hnutími typu

---

¹⁸ Pavel Barša, Maxmilián Strmiska – Národní stát a etnický konflikt, s. 28

¹⁹ Marshall McLuhan – Člověk, média a elektronická kultura, s. 242

²⁰ Friedrich Nietzsche – Tak pravil Zarathustra, s. 59

hippies, která se stávají skutečně masovými hnutími své doby, přichází zásadní změna. Hnutí hippies opět operuje s myšlenkou tribalizace v rámci komun a pod vlivem východní filosofie a halucinogenů se opájí mysticismem světového sjednocení. Je tedy nejspíš lepší, že pokus o světovou revoluci roku 1968 nevyjde, protože podobné pokusy o znovuobjevení kmenovosti často končí v totalitě. Hnutí hippies bylo v USA spojeno s nástupem Nové levice, pro kterou se: „*cílem revoluce stala decentralizace a samospráva moci a zdrojů.*“²¹ To se dá chápat jako odkaz na Pařížskou komunu s jejím anarchistickým étosem, na druhou stranu ale mnoho intelektuálů z řad Nové levice otevřeně sympatizovalo s maoismem, takže je otázka, jak by vypadala revoluce, kdyby se doopravdy uskutečnila.

Takto zůstala vzpomínka na unikátní období, kdy svobodný duch se stal duchem určité epochy. Spojené státy a západní Evropa se konfrontují s novými myšlenkami o osvobození z okovů hierarchické společnosti, a přestože se žádná světová revoluce nakonec nekoná, ve společnosti posléze skutečně dochází k značnému uvolnění poměrů. Hierarchie se otřásla, mladí lidé se vzepřeli proti autoritám a brání se proti tomu, aby se z nich stali oni Marcusovi „jednorozměrní lidé“, což jsou především lidé horizontální, kteří ve svém životě „jedou na automat“. Toto ovšem nevyústilo v úplné odstranění autorit, ty totiž vždy přežily a bývalí rebelové se nakonec většinou zapojili do chodu společnosti. Především rock'n'rolloví zpěváci se stávají symbolem rebelujících umělců, ačkoliv vydávají pod gigantickými vydavateli, symboly kapitalistického řádu světa. Na hudebním odvětví je dobře vidět postupný přechod bývalých „alternativců“ k popkultuře, čímž sami sebe sice oklešťují, zároveň ale přinášejí něco nového a zajímavého hudebnímu mainstreamu. Alternativní hudba je pod neustálým nátlakem finančně lákavé transformace v popovou kulturu, zároveň se v reakci na to mobilizují „pravověrní alternativci“ a v tomto vertikálním konfliktu vzniká kreativní kvas. Neomarxistický průkopník Herbert Marcuse by to ohodnotil slovy: „*Když si přizpůsobí všechno*“ (moc) „*čeho se dotkla, když do sebe pojme opozici, když si hraje s rozporem, pak se ukazuje její kulturní převaha.*“²² Já bych to spíše ohodnotil jako největší možnost pro kreativitu, která v takovéto mocenské struktuře, jež by se dala nazvat jako tekutá, roztvíjí v neustálém vzájemném konfliktu, pohlcování a vymezování.

---

²¹ George N. Katsiaficas – The Imagination of the New Left: A Global Analysis of 1968, s. 5

²² Herbert Marcuse – Jednorozměrný člověk, s. 83

Už v podkapitole o paleolitu jsme viděli, jak sociální diferenciací zapříčiňuje i dynamiku společenského, ale i dějinného vývoje.

2.2. Společnost, svoboda a kreativita v éře digitální moderny

2.2.1. Kolektivní (ne)inteligence

Novou dimenzi lidského „bytí“ představuje internet. Ten není řízen žádným centrálním plánovačem a jeho obsah je svobodně tvořen jeho uživateli (s výjimkou nedemokratických režimů). Vzniká tak široký prostor pro kreativitu, což s sebou přináší mnoho nekvalitního materiálu, ale také mnoho objevů, jež by jinak zůstaly skryty. Pierre Lévy mluví o konceptu kolektivní inteligence, pro kterou je kyberprostor ideálním prostředím a definuje ji jako: *„typ všeobecně distribuované a konstantně se zlepšující inteligence, která je koordinovaná v reálném čase a ústí v efektivní mobilizaci dovedností.“*²³ Příkladem takové kolektivní inteligence může být server Wikipedia. Ten je sice často zesměšňován tím, že tam každý může napsat, co chce, ale právě to z něj činí skutečně demokratickou platformu. Navíc na Wikipedii existují tzv. automatictí strážci, kteří mažou ty největší nesmysly, a o zbytek se postará koordinace milionů aktivních přispěvatelů. Wikipedia samozřejmě není dokonalá a spoustu článků je nevyvážených, ale jako úvodní náhled do určité problematiky, navíc pokud je řádně citovaný, funguje výborně. Pro otevřenost společnosti je nástup kyberkultury určitě pozitivním jevem: *„Všeobecnost již nevytváří celek skrze význam, ale propojuje pomocí kontaktu, pomocí vzájemné interakce.“*²⁴ Lévy sice přeceňuje dopad nástupu kyberkultury a ona interakce přece jen vyžaduje určitou aktivitu, kterou ne každý je ochoten vynaložit, ale větší možnosti pro ni jsou určitě příznivé pro osvojování si informací, znalostí, schopností, bez kterých člověk nikdy nemůže vertikálně stoupat po společenském žebříčku a bez kterých by společnost byla více uzavírána. Na druhou stranu často bohužel vidíme spíš příklady kolektivní neinteligence, a to především

---

²³ Pierre Lévy - Collective Intelligence: Mankind's Emerging World in Cyberspace, s. 13

²⁴ Pierre Lévy – Kyberkultura, s. 104

v diskuzích na zpravodajských webech. Ona vzývaná nekonečnost voleb na internetu může ústít v totální nesoustředěnost, kdy člověk zkrátka nedokáže u ničeho vydržet. Úkolem do budoucnosti je tak nepodlehnout určité digitální otupělosti a naopak využít obrovské příležitosti tohoto média.

2.2.2. Společnost dokonalých jedinců nebo strojů?

Shakespeare dával důraz na svobodnou vůli jednotlivce, což je víra, která je v současnosti naprosto dominantní. Z této víry roste moderní pojetí lidských práv i celkové pojetí vzájemných vztahů ve společnosti. Liberální individualismus staví člověka, jeho hodnotu a důstojnost nad názor společnosti. Yuval Noah Harari uvádí typický příklad takového pojetí individualismu: „*Ve školách dětem vysvětlujeme, že když se jim spolužáci posmívají, měly by to ignorovat, protože jen ony samy, ne ti ostatní, znají svou pravou cenu.*“²⁵ Něco takového je v kmenové společnosti naprosto nepředstavitelné. Tam výsměch od druhých fakticky znamená likvidaci integrity oběti. Musíme ovšem zároveň poukázat na to, že současný kult slávy a popularity je zvláštní kombinací závislosti na druhých s přepjatým individualismem, tudíž záleží na kontextu, jaký z různých typů pojetí jednotlivce ve vztahu k společnosti převládá. Celkově sociální pouta samozřejmě zpřetrhaná nejsou, ale důraz na hodnotu jednotlivce v současnosti převažuje. To by se ovšem velice brzy mohlo změnit.

Elektronické implantáty uměle zvyšující naše psychické i fyzické dovednosti, mohou vést ke dvěma katastrofickým scénářům, které můžou značně otřást liberálně humanistickými paradigmaty, převládajícími v současné západní společnosti. První naznačuje Harari: „*Nové možnosti lékařské vědy by vlastně sebeklam vyšší třídy mohly odstranit. Její nadřazenost by se mohla stát realitou.*“²⁶ Harari mluví konkrétně o nových možnostech lékařské vědy, které budou spojeny s rozvojem elektronických technologií. Možnost vytvoření kastovní společnosti, kdy současné jedno procento nejbohatších získá drtivou převahu ve svých biotechnologických možnostech a utvoří neporazitelnou vládní vrstvu, zní děsivě. Minimálně stejně děsivě ale zní i opačný

---

²⁵ Yuval Noah Harari – Sapiens, s. 142

²⁶ Tamtéž, s. 496

extrém. Tedy to, že biotechnologie budou naprosto demokratické, stejně kvalitní a dostupné všem. Proč to tedy vlastně zní tak děsivě? Protože to znamená likvidaci moderního pojetí jednotlivce jako bytosti se svobodnou vůlí. Dokonce i samotný zvěstovatel konce dějin v podobě liberální demokracie a tržního hospodářství Francis Fukuyama, vyzývá k důsledné regulaci biotechnologií, které vidí jako jednu z největších hrozeb právě oné liberální demokracie: „*Měli bychom využít moc státu k regulaci [biotechnologií].*“²⁷

Harari ve své knize *Sapiens* několikrát připomíná, že víra v individuální autonomii je konstruktem liberální ideologie, přičemž ve skutečnosti jsme shlukem biochemických reakcí. Pokud to tak je, tak pouhé štěstí jako biochemická reakce nám zajišťuje spokojenost či spíše pocit naplnění. Osobně se domnívám, že tomu tak není. Ať je to jak chce, naše ideologické konstrukce nás formují do té míry, že naše vlastní představy zpětně ovlivňují ryze biologickou povahu našeho života. Tak moc hledáme smysl, pravdu, Boha či cokoliv, co nás přesahuje, že zkrátka jsme sami sobě vnutili něco víc než živočišnou esenci našeho bytí. Friedrich Nietzsche kupříkladu na konci svého neslavnějšího díla *Tak pravil Zarathustra*, píše: „*Což dychtím po štěstí? Já dychtím po svém díle!*“²⁸ Opět se dostáváme k teorii vertikality, kterou jsem již popisoval. Už dávno jsme se odpoutali od biologických limitů a naše duchovní i technologické „extenze“, jak by řekl Marshall McLuhan, nás odcizují přírodě. Důsledky tohoto odcizení budu řešit v kapitole Člověk elektronický, nyní jen připomenu, že případná horizontalita společnosti v důsledku masového rozšíření technologií rozšiřujících naše schopnosti bez ohledu na individuální odlišnosti by byla důsledkem fanatické touhy po rovnosti a dokončila by to, co se nepovedlo komunistům ve 20. století. Tentokrát je nebezpečí skrytější, vzhledem k tomu, že nositeli změny jsou vizionáři ze Silicon Valley. Rozhodně ale není méně nebezpečné.

---

²⁷ Francis Fukuyama – *Our Posthuman Future*, s. 10

²⁸ Friedrich Nietzsche – *Tak pravil Zarathustra*, s. 315

2.2.3. Soumrak genderového řádu

Staré genderové otázky budou v budoucnosti možná odstraněny a genderová identita se tak stane otázkou vlastní volby a vlastně i kreativity. Kyborg jako propojení člověka s technologií redefinuje pojetí lidské přirozenosti: „*Kyborg je stvořením v post-genderovém světě; nemusí se zahazovat s bisexualitou ..., neodcizenou prací či dalšími svody organické celistvosti v konečném uplatnění síly všech částí ve větším celku. [...] Kyborg je naprosto oddán částečnosti, ironii a perversnosti.*“²⁹ Opět to tedy vypadá na vytváření „nového člověka“, o kterém jsem se již zmiňoval. Nyní ovšem nejde o filosofickou konstrukci, nýbrž o technologickou inovaci. Ostatně my jako civilizace vybudovaná na umělých kulturních artefaktech, nemáme jinou možnost, než se rozvíjet tímto směrem a také všechny problémy způsobené technikou, budeme její pomocí muset také vyřešit. Za pozornost ovšem stojí i to, že vize konce genderových rolí trochu připomíná předchozí podkapitolu, ve které jsme hovořili o vymazání lidské jedinečnosti díky biotechnologiím. Kyborg oddaný částečnosti se může celkem jednoduše rozpustit a zdánlivě nekonečná variabilita naší identity může taky znamenat triumf bezvýznamnosti a povrchnosti.

2.2.4. Rozpouštění pevných těles

Celý proces modernizace je podle jednoho z nejznámějších teoretiků současné epochy Zygmunta Baumana od svého počátku spojen s rozpouštěním pevných těles. Tradiční komunity, které do té doby hrály primární roli v socializaci jedince, nyní radikálně slábnou. Harari správně poznamenává, že: „*Stát a trh jsou matkou i otcem individualismu.*“³⁰ Jedinec vyvázán z tlaku svého bezprostředního okolí je svobodný. Po zrušení nevolnických pout se daly masy obyvatel do pohybu a přes všechny možné peripetie jsme došli do dnešních dní definovaných jako postmoderna. Z. Bauman uvádí,

---

²⁹ Donna Haraway – A Cyborg Manifesto, s. 292, in: David Bell a Barbara M. Kennedyová -The Cybercultures Reader.

³⁰ Yuval Noah Harari – Sapiens, s. 433

že: „k současné situaci došlo díky radikálnímu rozpuštění všech okovů a omezení těch, kteří byli právem či neprávem podezříváni, že omezují individuální svobodu výběru a jednání.“ Zároveň tvrdí, že „sedimentoval nový řád, definovaný především ekonomickými zájmy.“³¹ Tím novým řádem má na mysli neoliberalismus. Tento tvrdě pravicový ekonomický řád se svou deregulací, privatizací a liberalizací trhu se v naší epoše hybridně snoubí se sociálním liberalismem a inkluzivními myšlenkami Nové levice. Kapitalismus a emancipace všeho druhu se ukázaly jako velmi úspěšné v procesu modernizace, a tak utváří společný charakter éry postmoderní, ačkoliv různé ideologové z obou konců politického spektra zpochybňují ten druhý. V rámci kyberprostoru je to zcela zřejmé a internet je tak platformou odrážející celkové socioekonomické uspořádání světa. Pozoruhodný text *The Californian Ideology*, pojednávající o protisystémových radikálech bojujících za dostupnost informačních technologií, to pěkně vysvětluje: „Ačkoli si užívali kulturní svobody získané hnutím hippies, většina z nich již není aktivně zapojena do úsilí o budování „ekotopie“. Namísto otevřeného rebelování proti systému, tito digitální řemeslníci přijímají, že individuální svoboda může být dosažena pouze prací v mezích technologického pokroku a volného trhu.“³²

Žádný příchod utopie se s rozvojem informačních technologií samozřejmě nekonal. Společenská vertikálnost je zachována a v rámci extrémní rychlosti toku kapitálu umožněného digitálním chaosem také elita nejbohatších, jež operuje s „mocenskou technikou umění úniku, vyklouznutí, elize a vyhýbavosti.“³³, což oslabuje rezistenci společnosti vůči nim.

Na tomto místě bychom ale také měli jmenovat nějaká pozitiva. Individuální svoboda je v západní společnosti na nejvyšší úrovni v historii. Dnes už není tak neobvyklé se veřejně přiznat k homosexuální orientaci, díky diskusním fórům na internetu mohou lidé najít společníky s obdobnými problémy, které byly až dosud na veřejnosti tabuizovány, dnes už je také možné prorazit skrz amatérskou tvorbu, především hudební, na internetu bez masivní finanční zátěže. Onen proklínaný konzum nám umožňuje žít ve společnosti relativního materiálního blahobytu a díky neustálému

---

³¹ Zygmunt Bauman – Tekutá modernita, s. 14-15

³² Richard Barbrook, Andy Cameron – The Californian Ideology, s. 10-11

³³ Zygmunt Bauman – Tekutá modernita, s. 25

přehlcování trhu si máme skutečně z čeho vybírat, jenže ekologické důsledky takového počínání jsou značně bolestivé a již nyní se případná řešení (jak jinak než technologická) velmi vážně probírají na globální úrovni. Interaktivní podoba internetu vytváří tvůrce v masovém měřítku. Připomíná to popis kolektivní tvorby v jeskyni Lascaux: „*Na přípravě barviv, stavbě lešení, náčrtech obrovských obrazů a jejich vybarvení musela spolupracovat řada lidí, i když možná celou práci řídil jediný „odborník“ nebo pár nejzručnějších jedinců. Místa pro kolektivní práci tu bylo dost. Dostávalo se ho i pro přihlížející, kteří vykonávali různé rituály, o nichž se nedochovaly žádné důkazy. Možná se tu též tančilo, zpívalo a hrálo na různé nástroje.*“³⁴ Po tisíciletích dominance elity vytvářené čistě reprodukcí elit předešlých, tu máme možnosti, jak proniknout až na vrchol našeho vertikálního sociálního žebříku, což je maximalizováno v rámci kyberkultury. Není divu, že většina nových miliardářů v USA se rekrutuje z internetového prostředí. Internet také narušuje monopol televize a rádia a umožňuje mladým umělcům prorazit bez velkých vydavatelství a všemožných „smluv s ďáblem“.

Nezapomeňme ovšem na odvrácenou stránku modernizace, jako třeba tu, o které nám referuje opět Z. Bauman: „*Byrokracie strach z rasové kontaminace a posedlost rasovou hygienou nevymyslela. Na to potřebovala vizionáře, protože byrokracie začíná tam, kde vizionář končí. Byrokracie však vytvořila holocaust. A vytvořila ho k obrazu svému.*“³⁵ Moderní byrokratický aparát sice umožnil efektivní vládnutí v demokratické společnosti ústící, jak už jsme uváděli, k vyvázání jednotlivce z tradičních pout, zároveň byl ale využit k něčemu tak strašlivému, jako byl holocaust. V předchozích podkapitolách jsem zmínil obrovská nebezpečí souvisící s rozvojem biotechnologií, ale je to celá modernizace, která v sobě nese určitý vnitřní rozpor. Na jednu stranu nám může usnadnit život, ale také z něho udělat učiněné peklo na zemi. Jednu věc ovšem Z. Bauman podceňuje, a tou je politické uspořádání.

Jakýkoli totalitární či autoritářský režim začne vždy moderní technologie využívat k potlačování svobod vlastního obyvatelstva a někdy dokonce i k agresivním výpadům proti ostatním. Samozřejmě všemožné využívání internetu pro potřeby tajných služeb

---

³⁴ David Lewis-Williams – Mysl v jeskyni, s. 295

³⁵ Zygmunt Bauman – Modernita a holocaust, s. 159

je běžné i v demokratických společnostech, ale rozhodně existují výrazné rozdíly, jak se k internetové svobodě přistupuje v nedemokratických režimech. Běloruský teoretik Jevgenij Morozov, jenž sám vyrůstal v autoritářsky vedeném Bělorusku, má jasný názor: „*kyber-utopisté nepředpokládali, jak užitečný může být internet pro účely propagandy, jak mistrovsky se diktátoři naučí ho používat pro sledování a jak se vytvoří sofistikované moderní systémy internetové cenzury.*“³⁶ Opět vidíme, jak moc záleží na politickém kontextu, ve kterém jakékoliv technologie fungují. Ani my ovšem nejsme uchráněni, jelikož internet je jedno hřiště, kam může vstoupit kdokoli. Propaganda Kremlu či náboženských fanatiků z tzv. Islámského státu využívá volné vody internetu v západní Evropě ke své propagaci. Za časů studené války se dala podobná propaganda relativně snadno eliminovat, nyní je to mnohem komplikovanější a skutečně účinným nástrojem by bylo jedině narušení síťové neutrality, která funguje ve standardních demokratických společnostech. To si snad většina lidí u nás i jinde v Evropské unii nepřejde, takže nám nezbývá nic jiného než věřit v to, že hodnoty svobody a demokracie, zkrátka otevřené společnosti hájící vertikální bez uzavírání jednotlivých pozic opět zvítězí nad tlakem režimů, kde je uctíván vůdce či vládnoucí kasta předstírající, že chce vertikálně pozvednout určitou skupinu obyvatel. Vždy je ale jenom zotročí a sami se opájí svojí dominancí nad ostatními.

---

³⁶ Jevgenij Morozov – Net Delusion, s. xiv

3. Konzervace

Na úrovni mocenské byla konzervace využívána buď k uchování statutu quo, anebo k mobilizaci za účelem dosažení určitého finálního bodu dějin, ve kterém spočineme na „věčné časy a nikdy jinak“. Na úrovni osobní však lidé chtěli pomocí konzervací materiální stopy či představ o posmrtných říších překonat smrt. Kyberkultura dále otázky konzervace rozvíjí, o čemž referuji v následující kapitole.

3.1. Ideologie a časovost

3.1.1. Kdo ovládá minulost...

Již jsem poukazoval na to, jak manipulace se znaky umožňovala dokonce už v paleolitu měnit zdánlivě stabilní sociální uspořádání. I v neolitu bylo samozřejmě udržení řádu silně vyžadováno. Nástrojem, jak toho dosáhnout, je orientace do minulosti a legitimizace moci skrze minulost: *„Najednou existovaly různé druhy předků: jedni, kteří zaručovali moc elity, a druhí, s nimiž se obyčejní lidé mohli cítit nějak spojeni. Rituály souvisící s „otci-zakladateli“ pak možná začaly být vykonávány v kosmologicky strukturovaných kruhových monumentech, často (opět ne vždy) poblíž hrobek. Dávno zesnulí předkové nyní byli méně vidět (i když jejich hrobky nadále zaujímaly významné místo), a snad proto lidé silněji pociťovali jejich přítomnost v krajině.“*³⁷ S nástupem zemědělského způsobu života musel člověk uvažovat v mnohem delším časovém horizontu. Čím víc se člověk zaobírá zemědělstvím, tím víc pracuje pro budoucnost, ale zároveň se kvůli nutnosti stability opírá o minulost. Jan Sokol k tomu poznamenává: *„To, co se na první pohled zdá být „orientací do minulosti“, je tedy ve skutečnosti úpornou snahou o zajištění budoucí stability, v níž by se žádoucí dlouhodobé plánování*

---

³⁷ David Lewis-Williams, David Pearce – Uvnitř neolitické mysli, s. 236-7

*a investování mohlo plně rozvinout.*³⁸ Získání tohoto delšího časového horizontu nám umožní si mnohem lépe uvědomit naši identitu a postavení ve světě. Začínáme transformovat krajinu, která není již něčím nebezpečným, ale zdrojem, jenž je možný přetvořit k obrazu svému. Není to ale jen krajina, co člověk začne používat jako prostředek, jelikož stejný přístup uplatní i na své bližní.

Tuto proměnu popisuje Marcel Gauchet: *„Šlo o převzetí řídicí moci nad věcmi podmaněním člověka. Vyústěním tohoto procesu bylo otrokářství jako krajní mez, k níž nutně patřila proměna věcí vyplývající z proměny lidí ve věci.*³⁹ Člověk vysvobozený z pout přírody se jí logicky odcizuje, což je další proces, o kterém hodlám pojednávat. Prvopočátek tohoto odcizení se samozřejmě dá nalézt již v momentě, kdy začneme používat nástroje, později když začneme využívat znaků pro organizaci společnosti a vytváří si jakousi znakovou realitu stojící nad tímto světem. Neolitická revoluce nám ale dává do ruky prostředky, díky nimž nebudeme jenom uživateli planety, ale jejími spoluvůrci, a jedním z nich je využití času. Změna časovosti zkrátka rozšiřuje prostor pro manipulaci a teprve až osvícenští myslitelé začnou zpochybňovat podobný přístup k člověku: *„Jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek.*⁴⁰

3.1.2. Příslib spásy

*„Pokaždé, když se izraelská přítomnost nějak zhroutlí, oživí se pronikavě očekávání budoucího, podírané a stvrzované paměti dějinné minulosti. Těžiště pozornosti elit a postupně i celého národa se tak jaksi vytlačuje z přítomné (a nijak zářivé) skutečnosti do mnohem širšího dějinného obzoru.*⁴¹ Samozřejmě, že i minulost byla pro izraelity důležitá, jelikož ukazovala spoustu příkladů, jak správně následovat Hospodinovu vůli. Nicméně jejich eschatologický přístup k dějinnosti je pozoruhodnou novinkou. Snaha dosáhnout zářné budoucnosti, ve které bude izraelský národ vykoupen, je dalším

---

³⁸ Jan Sokol – Čas a rytmus, s. 71

³⁹ Marcel Gauchet – Odkouzlení světa, s. 82

⁴⁰ Immanuel Kant – Základy metafysiky mravů, s. 91

⁴¹ Jan Sokol – Čas a rytmus, s. 73

důkazem univerzality vertikality, ale paradoxně i touhy po konzervaci, jelikož se cílem stává dosáhnutí určitého ideálního stavu, jenž by měl být navždy zakonzervován. Snášejí příkoří, ale věří v to, že jednou jejich utrpení skončí a zavládne spravedlnost v zemi zaslíbené.

*„Ještě významnější byla však změna, kterou provedlo křesťanství samo. V něm se totiž blíže neurčené zaslíbení Hospodinovo příchodem vykupitele Ježíše Krista konečně naplnilo. Ne ovšem tak, aby přestalo být příslibem, nýbrž tak, že dostalo podobu daleko určitější naděje pro každého věřícího.“*⁴² Křesťanství je náboženstvím bez říše na rozdíl od islámu nebo judaismu. Není pro něho důležité území, ale „srdce“ lidí. Kořeny moderního individualismu sice představují stát a trh, ale něco jako prvotní individualismus vidíme právě v křesťanství. Bůh nám dal svobodnou vůli a my sami jako jednotlivci se musíme snažit být dobří, tak hovoří doktrína. Příklad spásy je zde individualizován, s čímž se logicky pojí i individualizace časovosti a spása člověka samotného je důležitější než spása kolektivních celků. Chce se pomocí svých dobrých činů zakonzervovat v posmrtném životě, kde budou vykoupeny jeho útrapy na tomto světě. Podobný důraz na odpovědnost jednotlivce před tím v dějinách nemá obdoby a je kořenem celé individualizované euroamerické společnosti.

3.1.3. Nezastavitelný pokrok

Existují dvě revoluce, nejvíce zásadní pro započetí moderní éry v Evropě, a to konkrétně Velká francouzská revoluce a revoluce průmyslová. Velká francouzská revoluce z hlediska časovosti znamenala skoncování s minulostí a tradicí a poprvé se zde v politické praxi operuje s pojmem národ v moderní občanské podobě. Ale až *„teprve druhá, evropská vlna nacionalismu začala interpretovat národ „genealogicky“ jako entitu založenou v dávné mytické minulosti, kterou je třeba „probudit“ ze spánku a zapomnění.“*⁴³ Nacionalismy sice romanticky pokukovali po starých dobrých časech, ale reálná politika opírající se o národnostní argumentaci měla za důsledek enormní rozvoj industrialismu a budování národních trhů, jak o tom pojednává Ernest Gellner:

---

⁴² Jan Sokol – Čas a rytmus, s. 75

⁴³ Pavel Barša, Maxmilián Strniska – Národní stát a etnický konflikt, s. 24

„stejnorodost kultury je politickým poutem s velkým P...tedy kultury, kterou používá všudypřítomná byrokracie, je předpokladem politického, ekonomického a sociálního občanství.“⁴⁴ V tomto případě minulost znamená legitimizaci současného budování budoucnosti. Konzervace národních tradic tak paradoxně slouží příchodu nového věku, ve kterém budou tradice rozmetány.

Nyní se dostávám k samotné průmyslové revoluci. Ideově vlastně vychází z osvícenství, jehož dogmatický výklad P. Barša s M. Strmiskou nazývají: „*Dogmatické pokrokářské osvícenství*.“⁴⁵ Typické pro epochu industrializace je až nekritická víra v pokrok, který nám přinese blahobyť a mír. Tato víra je tak silná, že dokonce i opoziční proudy kapitalismu onu víru v technologický pokrok přijímají, na což upozorňuje například Albert Camus ve své eseji *Člověk revoltující*: „*Marxův vědecký mesianismus má zase buržoazní původ. Pokrok, budoucnost vědy, kult techniky a výroby jsou buržoazní mýty, z nichž se v průběhu devatenáctého století stalo dogma.*“⁴⁶ Technologický pokrok a novodobá víra v budoucnost je ideovým podkladem celé modernizace. Tato víra byla sice silně otřesena dvěma světovými válkami, nástupem totalitárních režimů, ale přesto všechno se stále upínáme k novým technologiím řešícím problémy stárnutí či ekologické udržitelnosti. Přes veškeré postmoderní zpochybňování ideje pokroku vnitřně věříme, že nám technologie budou usnadňovat a zlepšovat život. Možná je ale na čase začít rozlišovat mezi tím, co nám technologie přináší, ale co si na oplátku zase bere a především to, v jakém kontextu a kým je využívána.

3.1.4. Apokalyptické století

V předchozí podkapitole jsem naznačil, že dvacáté století otřásl vírou v samospásnost úsilí o budování lepší budoucnosti. Dvacáté století přineslo dvě ideologie, jež svým dogmatickým přístupem, fanatickou horlivostí i inkvizičním přístupem k těm, co se ideologii vymykají, se velmi podobají těm nejodvrácenějším stránkám náboženství. Nacismus i komunismus slibovaly lidem zaslíbený ráj na sklonku dějin (v případě

---

⁴⁴ Ernest Gellner – Nacionalismus, s. 46

⁴⁵ Pavel Barša, Maxmilián Strmiska – Národní stát a etnický konflikt, s. 66

⁴⁶ Albert Camus – Člověk revoltující, s. 212

nacismu pouze árijskému obyvatelstvu), ve kterém proběhne finální konzervace, přinesly ale zkázu a utrpení.

Tyto režimy se snažily dosáhnout tzv. zlatého věku. Zlatý věk je termín, s nímž operuje religionista Mercia Eliade a je spojován především s tradičními náboženskými systémy, jež vždy snily o úžasném světě na počátku dějin, čímž byla jistá konzervace tradic, hodnot, idejí, atd. Zlatý věk se nám ovšem objevuje i v modernitě: *„Na konci marxistické filosofie dějin se tedy objevuje Zlatý věk archaických eschatologií. Je pravda, že v tomto smyslu Marx nejenom postavil „Hegelovu filosofii na nohy“, ale znova valorizoval rovněž v čistě lidské rovině primitivní mýtus o Zlatém věku, ovšem s tím rozdílem, že umísťuje Zlatý věk teprve na konci dějin, a ne také na jeho začátek.“*⁴⁷

Zatímco nacismus vzývající kult destrukce naprosto přeceňoval svoje možnosti, komunismus je univerzalistická ideologie, dělající si nárok na celý svět a díky tomu měl historicky mnohem větší šance na úspěch. Komunismus naprosto negoval soudobé společenské zřízení, což trefně popisuje Karel Čapek: *„Nejdivnější a nejnelidštější na komunismu je jeho zvláštní pochmurnost. Čím hůře, tím lépe; porazí-li cyklista hluchou babičku, je to důkaz zpuchřelosti dnešního řádu; strčí-li dělník prst do koleček stroje, nerozmačkají mu jeho ubohý prst kolečka, nýbrž měšťáci, a k tomu ještě s krvežíznivou rozkoší. Srdce všech lidí, kteří z těch či oněch osobních příčin nejsou komunisty, jsou zhovadilá a hnusná jako vřed; není dobrého chlupu na celém dnešním řádu; co je, je špatné.“*⁴⁸ Vše současné je třeba zahodit, zničit buržoazní společnost a vybudovat nový svět.

Humanistické jádro této ideologie vůbec nemiluje člověka, miluje jen jakousi ideu člověka, která přijde v budoucnosti: *„Revoluce znamená milovat člověka, jaký ještě neexistuje.“*⁴⁹ Budoucnost ovšem není daná a myšlenka teleologie naštěstí byla po pádu „socialistických“ režimů ve východní Evropě opuštěna. Účel rozhodně nesvětí prostředky, protože nic v našich dějinách není konečné.

---

⁴⁷ Mercia Eliade – Mýtus o věčném návratu, s. 95

⁴⁸ Karel Čapek – „Proč nejsem komunistou“, in: Přítomnost 47/1924, s. 738

⁴⁹ Albert Camus – Člověk revoltující, s. 109

3.2. Konec dějin nebo konec lidstva?

3.2.1. Informační potopa

*„Všichni budou stát na konci dějin sensu stricto. Svět, do něž jsou postaveni, nemůže být počítán a vyprávěn: rozpadl se na bodové prvky (na fotony, kvanta, elektromagnetické prvky), stal se neuchopitelným, nepředstavitelným, nepochopitelným. Kalkulovatelnou hromadou.”*⁵⁰ Podle Flussera jsme se díky technickým obrazům ocitli na konci dějin v poněkud jiném než fukuyamovském smyslu. Můžou za něj technické obrazy, které dle Flussera rozbíjejí linearitu písma. Inlace technických obrazů je dnes ještě výraznější než v době napsání knihy *Do univerza technických obrazů* a její poselství je v době rozšiřujícího se kyberprostoru vlastně mnohem aktuálnější. Samotný technický obraz totiž ještě nemusí tolik narušovat linearitu, jelikož třeba film sledovaný v kině má naprosto lineární průběh. Horší už to je s televizí, kde máme možnost neustálého přepínání. Vrchol ovšem představuje současná informační potopa v digitálním prostředí, kde jsme doslova bombardováni miliardami reklam, videoklipů, filmů, ale i textů, které znovu ožívají na platformě technického obrazu. Ztráta kontextu a chrlení statusů, videí s koťaty, záznamů přednášek a chaosu celého světa nás vrhá do světa, ve kterém už se lineární dějinnost nedá znovu nalézt. Tvoří se mikropříběhy i spektakulární události. Zmatení všeho se vším by tedy mělo představovat konec dějin, jenž je skutečně dokonán internetem. Jakési umrtvování nás samých

Baudrillard zároveň tvrdí, že v mediálním věku zažíváme *„éru událostí bez důsledků (a teorií bez důsledků).”*⁵¹ Je otázkou, jak je tento výrok myšlen, jelikož události po celém světě pochopitelně svoje důsledky mají, ale dá se říct, že když sledujeme, jsme vtahováni do určitých událostí nemajících žádné důsledky pro nás. Zároveň jakékoliv teorie snažící se změnit svět přicházejí vniveč v době masové halucinace technickými

---

⁵⁰ Vilém Flusser – *Do univerza technických obrazů*, s. 34

⁵¹ Jean Baudrillard – *Simulacra and Simulation*, s. 157

obrazy. Takto hovoří Baudrillard. I Vilém Flusser v souvislosti s médii mluví o tom, že „Provoz mezi obrazem a člověkem ukazuje směrem k entropii, smrti.”⁵²

Konání lidí je tak dle těchto teoretiků značně znehybňováno v době informační potopy, což z nich vlastně činí konzervativce, kteří nevěří v emancipační narace. Má perspektiva je odlišná. Nemyslím si, že jsme na konci dějin a že by nás technické obrazy vytrhli z časové kontinuity, ačkoliv tyto teorie jsou do jisté míry platné, což vidíme neustále a mnoho z nás na vlastní kůži prožívá jistou apatii z přívalu informací, způsobujícího nám narušení časové lineariry. Přesto ale může být internet prostředkem k organizaci všemožných sociálních hnutí, které donutí některé lidi k větší aktivitě, než jen ke spokojené konzervaci do příjemné bezvýznamnosti kyberprostoru. Zatímco konzervace v před-moderní éře znamenala legitimizaci sociálního uspořádání vyhovujícího úzké elitě, v době moderní sloužila k manipulaci mas za účelem nastolení jakési utopie na konci dějin. Doba post-moderní ale hrozí konzervací do ryze osobního prostoru, ve kterém se nic moc neřeší. Kyberprostor ale zároveň umožňuje i vznik kolektivní inteligence a konstituci nových společenských hnutí, jež dokážou dynamicky rozhýbat případnou strnulost. Po zkušenostech s totalitárními hnutími bychom se však měli mít na pozoru před každým, kdo bude v době chaosu slibovat pevný ustálený řád. Právě to by nakonec skutečně umrtvilo kyberprostor.

3.2.2. Největší sen člověka

Nyní bych otázku časovosti přesunul na samotný subjekt člověka. Konec dějin pro člověka jako jednotlivce představuje smrt, což ho ovšem velice děsí a zároveň v něm vyvolá mnoho otázek řešených v nejrůznějších náboženských systémech, ale i v moderní vědě. Už první písemná památka našeho druhu tuto otázku velmi intenzivně řeší. Sumerský král Gilgameš sice nezná mocnějšího člověka než je on sám, ale přesto není spokojen. Celým eposem se vine linie jeho zoufalé touhy po věčném životě, pro jehož dosažení je schopen čehokoliv. Nakonec boj o věčný život vzdá, ale přece jen usoudí, že jistého druhu nesmrtelnosti dosáhne tím, když nechá postavit zeď,

---

⁵² Vilém Flusser – Do univerza technických obrazů, s. 58

jež bude chránit obyvatele města Uruku mnoho let po jeho smrti a s velkým potěšením ji popisuje:

„Tu pravil Gilgameš k němu, k Uršanábimu, lodivodovi:

„Na hradbu uruckou vystup, Uršanábi, procházej se po ní,

Prozkoumej základy její, bedlivě prohlédni cihly! Což její cihly nejsou z pálené hlíny?

Což základy její nepoložilo mudrců sedm?

Jeden sar je město, jeden sar zahrady a jeden předměstí i s pozemky lšťařina chrámu.

Tři sáry předměstí kolem Uruku se táhnou.“⁵³

V současné kybermoderně opět tato otázka ožívá. Gilgameš toužil po skutečné nesmrtelnosti, byť se nakonec spokojil s „nesmrtelností“ v podobě materiální stopy. Nyní se otevírá možnost daleko odvážnější, a to skutečné splnění původní Gilgamešovy touhy. Už Vilém Flusser poznamenává, že: *„Od té doby, co člověk napřáhl svou ruku proti světu života, který se ho dotýkal, aby jej zastavil, pokouší se vtiskávat svému okolí informace. Jeho odpověď na „tepelnou smrt“ a smrt vůbec je „informování“. A z této jeho touhy po nesmrtelnosti vznikly mezi jinými aparáty.“⁵⁴* Hans Moravec věří v to, že lidské vědomí by se dalo nahrát do počítače, čili vlastně předpokládá jakousi dualitu lidské identity: *„Je snadné si představit lidskou mysl osvobozenou od okovů smrtelného těla – víra v posmrtný život je běžná. Není ale nezbytně nutné přijmout mystický či náboženský přístup, abychom mohli akceptovat tuto možnost. Počítače poskytují model i pro ty nejhorlivější technology.“⁵⁵* Moravec se tedy prezentuje jako karteziánek v kybernetické verzi: *„že však, kdybych přestal myslet, i kdyby všechno ostatní, co jsem si kdy představoval, bylo skutečné, nemohl bych věřit ve svou existenci: z toho jsem poznal, že jsem substance, jejíž všechna podstata čili přirozenost je toliko myšlení, a jež ke své existenci nepotřebuje žádné místo ani nezávisí na žádné hmotné věci. Takže toto Já, to jest duše, kterou jsem tím, čím jsem, je naprosto rozdílná od těla, ba lze ji snáze poznat než tělo; a i kdyby ho nebylo, byla by tím, čím jest.“⁵⁶*

---

⁵³ Epos o Gilgamešovi, s. 93

⁵⁴ Vilém Flusser – Do univerza technických obrazů, s. 22

⁵⁵ Hans Moravec – Mind Children, s. 4

⁵⁶ René Descartes – Rozprava o metodě, s. 8

Je velikou, a doposud nezodpovězenou otázkou, zda by mysl nahraná do počítače byla skutečně myslí lidskou, nebo jestli by se jednalo o její pouhou simulaci. Další spornou věcí je vůbec podobně dualistické pojetí člověka. Moravec vnímá lidské vědomí jako souhrn informací, jenž by se dal převést do jiného média a jenž vlastně vůbec nezávisí na naší tělesné schránce. Díky tomu by tedy naše mysl mohla žít „věčně“ uvnitř kyberprostoru zbavena materiálních okovů. Haylesová však poukazuje na nemožnost separace tělesné a duchovní povahy lidského života: „*Informace stejně jako lidé nemůže existovat mimo tělesnost, která s sebou přináší pojetí bytí jako materiální entity ve světě. Tělesnost je vždy konkrétní, lokální a specifická. Tělesnost může být zničena, ale nemůže být nahrazena.*“⁵⁷ Na obranu Moravce by se však dalo tvrdit, že počítač také představuje určité materiální médium pro lidskou mysl, podobně jako naše tělo. Ray Kurzweil, vynálezce a technický ředitel Googlu, je dokonce tak radikální ve svých vizích, že předpovídá na rok 2049 dosažení tzv. singularity, která konkrétně pro něho (tento pojem má mnoho definic a různě s ním pracují astrofyzika či informační věda) znamená překonání „*omezeních způsobených našimi biologickými těly a mozky.*“⁵⁸ Jeho vysněná budoucnost je tedy post-biologická, v níž je lidstvo navždy zakonzervováno na digitálním úložišti.

V minulé podkapitole jsme hovořili o mýtu o Zlatém věku pojícím se s představou úžasného období, kterému bychom se měli buď co nejvíce přibližovat skrze dodržování tradic, anebo se k němu dostat skrz kolektivní revoluci. Zkrátka jde o to mít určitý stav, jenž je perfektní a ten uchovat. Tato touha je přirozeně lidská a i v našem uvažování o smrtelnost má své místo. Pokud vezme různé náboženské systémy, tak obvykle se v nich operuje s posmrtnou říší, v níž existuje věčný život. Počínaje průmyslovou revolucí a osvícenstvím naše problémy řešíme „racionálně“ (o to se spíš pokoušíme) a především technologicky. I smrt se dá z hlediska technologického paradigmatu pojmout jako problém k technologickému vyřešení, po němž se konečně navždy zakonzervujeme do kyberprostoru a unikneme spárům toho nejhoršího nepřítele – smrti. Neurologie ovšem zatím ani zdaleka nepokročila k tak dokonalému zmapování lidského mozku, jež by umožnilo transport do digitální říše, a i kdyby se to podařilo, zůstává otázkou, jak jsem výše popsal, zda by to skutečně bylo vědomí člověka nebo

---

⁵⁷ N. Kathrine Hayles – How We Became Posthumans, s. 49

⁵⁸ Ray Kurzweil – The Singularity Is Near, s. 9

jenom jeho simulace. R. Kurzweil si myslí, že to simulace nebude a je možné, že v horizontu několika desítek let se ukáže, jaká z těchto možností je pravdivá.

4. Odcizení a retribalizace

Lidé se začali odcizovat přírodě již v mladším paleolitu, jakmile začali přemýšlet abstraktně, což mělo za následek veškerý lidský společenský, technologický a jakýkoli jiný progres. Až se vznikem písma ovšem začíná i odcizování uprostřed společnosti, jelikož ten, kdo písmo ovládne, se vyděluje od zbytku společnosti. Doba moderní přinesla mnoho pokusů o retribalizaci, avšak odcizení člověka člověku i přírodě nezmizelo a budoucí vývoj může poskytnout mnoho alternativ.

4.1. Proměny mediálních technologií

4.1.1. Člověk obrazotvorný

Prvním médiem v technologickém smyslu slova byly jeskynní malby, jež od svého počátku hrály významnou roli v utváření společnosti. Tvorba obrazů nám dle Davida Lewise-Williamse i mnoha dalších umožnila evolučně zvítězit nad neandertálci. Co to tedy vlastně ty obrazy, které stály u počátku sociální dynamiky, jsou? Podle definice filosofa médií Viléma Flussera: *„Obrazy prostředkují mezi světem a člověkem. Člověk „ek-sistuje“, to znamená, že svět mu není přístupný bezprostředně: mají mu jej zprostředkovat obrazy. Kdykoliv to ovšem činí, staví se mezi svět a člověka. Mají být mapami a stávají se španělskými stěnami: Místo aby svět představovaly, zakrývají ho, až člověk nakonec začíná žít ve funkci obrazů, které sám stvořil. Přestává obrazy dešifrovat a místo toho je „nedešifrované“ promítá do světa „tam venku“, čímž se mu svět stává souhrnem obrazů – kontextem výjevů, věcnou konfigurací.“*⁵⁹ Obrazy jsou příkladem odcizení se člověka přírodě, jelikož vytváříme skrze ně filtr reality neboli ideologii. Obrazy rozhodně nejsou jenom něčím, co by mělo pouze zachycovat svět

---

⁵⁹ Vilém Flusser – Za filosofií fotografie, s. 9

„tam venku“. Naopak často zachycovaly neviditelné říše, o čemž jsem již psal. Nadvládu obrazů zničilo písmo, což se projevilo především v tom, že tvůrci obrazů již nebyli rozhodně elitou společnosti a jejich pozici zaujali muži písma, kteří dokážou ovládat techniku, jež zbytek společnosti neumí. Tím vytvářejí monopol na pravdu.

4.1.2. Monopol na pravdu

S vynálezem písma je obrazotvornost v rámci společnosti odstavena na vedlejší kolej. Příčina jeho vzniku byla pragmatická: *„Jakmile počet lidí a majetku překročil kritickou hranici, lidský mozek na zpracování tak velkého množství matematických údajů nestačil. Proto ještě tisíce let po nástupu zemědělské revoluce žili lidé v relativně malé, jednoduché a přehledné komunitě.“*⁶⁰ Společnost se stávala až příliš komplexní na to, aby byla spravována bez byrokracie. Písmo tedy umožnilo správu rozsáhlejšího území i vládnutí většímu množství obyvatel, čili je základní podmínkou pro vznik starověkých říší od akkadské po římskou.

Vilém Flusser se z jiného úhlu pohledu pokouší vysvětlit, proč lidé písmo vynalezli: *„Pokusili se obrazové clony roztrhnout, aby si uvolnili cestu do světa, který se nacházel za nimi. Jejich metoda spočívala v tom, že vytrhávali obrazové prvky (pixels) z povrchu a řadili je do řádků: vynalezli lineární písmo. A tím překonávali kruhový čas magie v lineární čas historie.“*⁶¹ Lineární čas historie ovšem lidé vnímali již v počátcích neolitické revoluce. Tehdy sice lidé zároveň uvažovali v zemědělských cyklech, ovšem přitom byl kladen důraz na významné předky, jenž s časem příliš neubýval, a vidina budoucnosti byla velmi reflektovaná, což se později odrazilo i v náboženských systémech založených na spáse. Je ale pravda, že tato změna zároveň připravila základ pro budoucí vynález písma. Písmo umožňuje vyprávění lineárních příběhů odpovídající změně v časovém uvažování lidí a tyto příběhy drží všechny náboženské i státní ideologie. Elita ovládající umění číst a psát se odcizuje zbytku společnosti a v určování ideologického řádu společnosti není příliš ohrožována.

---

⁶⁰ Yuval Noah Harari – Sapiens, s. 151

⁶¹ Vilém Flusser, Za filosofií fotografie, s. 10

Slavný kanadský sociolog Marshall McLuhan si všímá jiného poznatku: „*Empatickou vtaženost, přirozenou pro orální společnosti a hmatově-sluchového člověka, porušuje fonetická abeceda, která odděluje vizuální složku od komplexu počítků.*“⁶² Lidé se dle něho od sebe vzájemně odcizují se specializací smyslů v důsledku vynálezu fonetické abecedy a později především vynálezu knihtisku. Komunita na vesnici se od sebe ovšem příliš neodcizuje, jelikož v ní většinou nikdo neumí číst. To, že ve skutečnosti knihtisk umožňuje i retribalizaci, si ukážeme v následující kapitole.

Skupina lidí, která má svůj původ ve vertikálním šamanismu, se stává jedinou gramotnou skupinou (později se k ní přidávají filosofové, s nástupem křesťanství je ale i filosofie nábožensky determinována). Duchovenstvo je jedinou vrstvou ve společnosti, jež ovládá umění číst a psát. Tato schopnost jí dává do rukou skutečný monopol na pravdu a umožňuje nerovnoměrnou distribuci informací, která nebyla umožněna v ústním předávání. Vláda nad duchovním světem lidí je v takovýchto podmínkách relativně neotřesitelná. Roky 1450 a 1517 s tímto monopolem však otřesou takovým způsobem, že už se na své dřívější pozice nikdy nevrátí.

4.1.3. První informační exploze

*„Zjevení, jež přináší Korán, sama nezvratná a doslovná přítomnost transcendentního v imanentním, již ve své zjevné dostupnosti nepotřebuje tlumočnický pro svůj skutečný obsah, když tu není místo pro niterné nejistoty ani pro subjektivním přístupem motivovaný rozkol. Není tudedy ani kněžstvo, ani reformátoři. Naopak křesťanský systém vrozeně spojuje přísnost ortodoxie s možností kacířství.“*⁶³ Gauchet tímto způsobem osvětluje, proč právě křesťanství stálo u zrodu zpochybňování, které je vlastně předvojem celé modernizace se svým emancipačním projektem. Změna ovšem potřebovala svou technologii i osobnost a v tento moment přichází Johanna Guttenberga s vynálezem knihtisku (první tištěná bible v r. 1450) a Martin Luther přibíjí 95 tezí na dveře Wittenberské katedrály (r. 1517). Knih tisk vlastně způsobuje první informační explozi, poněvadž umožňuje masovou distribuci tištěného materiálu a stojí

⁶² Marshall McLuhan – Člověk, média a elektronická kultura, s. 143

⁶³ Marcel Gauchet – Odkouzlení světa, s. 93-94

tak na počátku éry masových médií, které budou odted' významným činitelem sociálních transformací. Myšlenky Martina Luthera by nikdy nemohly dosáhnout takové popularity, kdyby Luther neměl prostředek masového šíření svých myšlenek, a tak „*Již roku 1520 vydal Luther tiskem tři základní spisy, které jeho rozchod s církví zpečetily.*“⁶⁴

Reformační hnutí se sice už předtím formuje v Anglii díky Johnu Wycliffovi a u nás Janu Husovi a husitskému hnutí na něho navazujícímu, ale teprve Lutherovi se za pomoci knihtisku povedlo udělat z reformace něco, co tehdy zásadně ovlivnilo minimálně celou střední Evropu: „*Hnutí Lutherovo překročilo velmi rychle i hranice vlastní německé říše. Jeho ohlas zaléhal všude do končin, kde německý živel byl usídlen, a to i do nejvzdálenějších ostrůvků z doby německé kolonisace, jako tomu bylo např. na Slovensku, v Uhrách anebo v Polsku. Že to byly především blízké německé Švýcary, které se staly živnou půdou nového národně německého hnutí, jest zvláště pochopitelné.*“⁶⁵ Vznik masmédií tak podmiňuje úspěch kolektivních sociálních hnutí, která se vlastně také zaměřují na určitou retribalizaci uvnitř dané skupiny hájící určité požadavky či hodnoty.

S reformací se pojí další zajímavý fenomén, a to obrat od univerzálně používané latiny k národním jazykům (typickým příkladem je Lutherův slavný překlad Bible do němčiny), čímž je vytvořeno podhoubí budoucích národních hnutí. „*Knihtisk rozšířil po Evropě masově vyráběné knihy a tiskoviny, a tak změnil tehdejší regionální jazyky v uniformní uzavřené systémy národních jazyků.*“⁶⁶ Národní hnutí vyžaduje především budování národní kultury a pěstování národního jazyka, přičemž ani jedno z toho se neobejde bez knihtisku. Nejvýznamnější příčinou úspěchu těchto hnutí je dle Miroslava Hrocha povinná školní docházka, která se pochopitelně bez tištěných učebnic neobejde: „*Nejvýznamnější dopad mělo zavádění povinné školní docházky do základních škol s českým jazykem vyučovacím.*“⁶⁷ Národní retribalizace tak má svůj původ už ve vynálezu knihtisku, jenž původně umožnil rozbití monopolu na pravdu drženého úzkou

---

⁶⁴ František Hrubý - Reformace v oblasti německé a severské, in: J. Šusta - Dějiny lidstva od pravěku k dnešku V, s. 239

⁶⁵ František Hrubý - Reformace v oblasti německé a severské, in: J. Šusta - Dějiny lidstva od pravěku k dnešku V, s. 255

⁶⁶ Marshall McLuhan – Člověk, média a elektronická kultura, s. 224

⁶⁷ Miroslav Hroch – Na počátku národní existence, s. 81

skupinou duchovenstva a který poskytnul všem bojovníkům za jiný svět velice užitečný prostředek.

Radikální změnu přináší technické obrazy, z nichž se později vyvíjí velmi akcelерованě všemožné druhy dalších elektronických médií až do našeho internetového věku, tomu se ale budu věnovat v následující kapitole.

4.2. Člověk elektronický

4.2.1. Návrat do kmene...

Pozoruhodný paradox vzniká uvnitř kyberprostoru. Tím je střet dvou již zmiňovaných fenoménů – retribalizace a odcizení. Nyní se budu věnovat prvně jmenovanému. Již několikrát zmiňovaný Vilém Flusser nabízí vizi telematické společnosti předjímající naši internetovou společnost: *„Tvoření se tam neomezí na několik málo velkých mužů, kteří empiricky vytvářejí informativní díla prostřednictvím „vnitřního“, osamocené dialogu ... doba dějin (ve smyslu lineárního sledu „res getae“) je definitivně pryč. Místo toho se všichni lidé budou podílet na kreativním procesu.“*⁶⁸ Podobně kolektivní proces kreativní tvorby byl naposledy někdy v období paleolitu, kdy naši předkové tvořili jeskynní malby. Internet nás ovšem vtahuje do situace, ve které jsme my všichni uživatelé tvůrci jeho podoby. Každá naše aktivita na síti, každé sdílení, každé nahrané video, napsaný text, „olajkovaný“ či napsaný status tvoří ohromnou mozaiku útržkovitých fragmentů. Zatímco televize nás direktivně usměřňovala z jednoho centra, nyní jsme v mnohem volnější, ale i chaotičtější struktuře.

V první kapitole jsme již hovořili o moderních snahách o retribalizaci v podobě národních hnutí. Marshall McLuhan ji ovšem spatřuje až v podobě elektronických médií, především televize: *„Tisk sociálně centralizuje a psychicky fragmentarizuje, zatímco elektrická média přivádějí člověka do globální vesnice, která je bohatou a tvůrčí směsí a která skýtá vlastně více prostoru pro tvůrčí různorodost než*

---

⁶⁸ Vilém Flusser – Do univerza technických obrazů, s. 99

homogenizovaná masová městská společnost západního člověka."⁶⁹ Retribalizace je velice oblíbeným romantickým mýtem a McLuhan ji bytostně spojuje s érou médií elektronických, které učiní ze světa globální vesnici. Celý svět sleduje jako jedna vesnice například představení v podobě finálového zápasu mistrovství světa ve fotbale, teenageři sledují všude stejné klipy na MTV, ale i na národní úrovni bylo dlouho velmi oblíbené řešit, kdo vypadl z jaké reality show apod. Televize vytvářela události, které dávaly lidem inspiraci k hovorům a skutečně je socializovala do společnosti diváků. Kdo neviděl poslední díl seriálu, nemá čím přispět do rozhovoru. Televize je zároveň ale také velice centralizovaným médiem, v němž se na procesu vytváření mohou podílet jen lidé schválení autoritou, a v níž je vysílán autoritou schválený program, díky čemuž se stala velice oblíbeným nástrojem všech diktatur druhé poloviny dvacátého století. Díky své povaze tedy mohla způsobit návrat monopolu na pravdu, jenže kritické vnímání v lidech již bylo zakořeněno. Bouřící se mládež v 60. letech již dospívala s televizí, díky její sociální centralizaci ale zároveň umožnila utvořit jistou generační pospolitost, která nakonec zaútočila proti hodnotám vlastníků monopolu na pravdu.

Flusser navrhuje místo pojmu globální vesnice používat globální mozek: *„Tkáň kláves a dialogických spojení mezi nimi připomíná spíš strukturu mozku. Místo „globální vesnice“ by se tedy mělo hovořit spíš o „globálním mozku.“*⁷⁰ Takovou strukturou je internet, kde chybí centrální místo a místo něho máme obrovská množství jednotlivých spojení. Na druhou stranu mediální teoretik Dennis McQuail připomíná: *„Ti, kteří doufali, že digitalizace a z ní plynoucí konvergence, rozmanitost médií, interaktivita a otevřenost dají vzniknout tomu, čeho nedokázala dosáhnout svobodná a demokratická masová média a mnohostranné politické a společenské aktivity – podcenili síly setrvačnosti, které udržovaly starý model a také aktivní obranu tohoto modelu těmi, kdo i nadále potřebovali tradiční masovou komunikaci, aby mohli usměrňovat pozornost společnosti.“*⁷¹ Tradiční média se dokázala relativně dobře vypořádat s nástupem internetu a především sociální sítě umožňují přežít tradičním televizním i novinovým médiím. Sociální sítě vytvářejí také něco jako globální události, kdy se například jedno video šíří neustálým sdílením uživatelů a velká média jako např.

---

⁶⁹ Marshall McLuhan – Člověk, média a elektronická kultura, s. 240

⁷⁰ Vilém Flusser – Do univerza technických obrazů, s. 34

⁷¹ Dennis McQuail – „Editorial“, in: European Journal of Communication, 24(3)/2009 s. 387

New York Times či The Guardian dokážou velice úspěšně využívat tyto sociální sítě, kam se postupně stěhují.

Média hlavního proudu v sobě skýtají ovšem jistá nebezpečí. Příval jednoduché zábavy a světa reklam představuje nový svět kýče, ve kterém si můžeme koupit štěstí, lásku, úspěch i všechno ostatní. Jedná se o jakési masmediální uspávání konzumentů, ve kterém jde především o to hlavně se neprobrat a plout na cestě do „obchodáku“, kde si zakoupíme rodinnou pohodu. Už Roland Barthes dešifroval masmediální mytologii: *„Když mýtus přechází od historie k přirozenosti, uskutečňuje tím úsporný krok: ruší složitost lidských činů, dodává jim jednoduchost esencí, potlačuje veškerou dialektiku, jakýkoli přesah vůči tomu, co je bezprostředně viditelné, uspořádává svět, v němž chybí kontradikce, neboť nemá žádnou hloubku, nabízí svět rozložený v evidenci a zakládá jakousi šťastnou jasnost: věci vypadají, jako by značily samy sebe.“*⁷² Svět mýtů zbavený vnitřní historie a přesahu nás obklopuje čím dál tím více v přímé úměře s naším pohlcením světem technických obrazů. Videoklipový svět absolutní povrchnosti ohrožuje svobodné myšlení, poněvadž to my všichni vytváříme tento konzumní svět. Jsme retribalizováni do kmene spotřebitelů a svět se proměňuje v kybernetické a blikající Las Vegas plné zážitků na splátky a zábavy zdánlivě bez kocoviny.

Přece jen se ale stále z našich mozků doposud nestal automat, pořád ještě nejsme kmenem s jedním vědomím a stále je nám dovoleno pochybovat. Jistá míra retribalizace je přínosem a viděli jsme, že znovuobjevená interaktivita může být velice přínosná a dát základ tomu, co Pierre Lévy nazývá „kolektivní inteligencí“. Pokud se to ale s retribalizací přežene, může se z nás stát pochodující automatický dav, jenž sice možná bude šťastný, ale nebude už vůbec lidský. Rozhodně nenavrhuji zavrhnout veškerou popkulturu, na to je až příliš zábavná, ale je třeba rozvíjet kritické vědomí a pokusit se využít možností internetového média i jinými směry, možná i více intelektuálními či uměleckými, což může být přínosnější a i samotné popkultuře by to určitě prospělo.

---

⁷² Roland Barthes – Mytologie, s. 141

4.2.2. ... a vzájemné odcizení

Zatímco McLuhan hovoří o globální vesnici, Flusser uvažuje více o globálním mozku. Flusserova telematická společnost je společností dialogickou, ve které chybí centrální vysílač. Společnost ovládána centrální vysílači je definována takto: „*Společnost se rozpadá na hromady zrněk, na „osamělý dav“, a mezilidské vazby, společenská tkáň se rozkládá.*”⁷³ Ačkoli je tedy společnost koncentrovaná na jeden bod, vzájemně se lidé sobě odcizují a lékem na tuto nepříjemnost je v období nadvlády technických obrazů využití telematiky ve prospěch vzájemného dialogu: „*Technika, která dovoluje nynější diskursivní schéma propojení technických obrazů přebudovat na schéma dialogické, se nazývá telematika.*”⁷⁴ Nyní tedy skutečně využíváme technických obrazů k vzájemnému dialogu, jenže centrální vysílače odstraněny nebyly a stále jsme formováni jako modelína masmédií. Mnohem spíš než o destrukci předchozích způsobů mediální komunikace došlo ke konvergenci.

Už ze samotného Flusserova popisu je patrné, že telematická společnost je potencionálně silně atomizovatelná, ačkoli on sám by si něco takového jistě nepřál. Televize z nás sice vyrobila osamělý dav, internet z nás ale vyrobil zájmové skupiny, jež si vzájemně moc nerozumí, i když hovoří stejnou řečí. Už Hérakleotis tvrdil, že „*Pro bdící je svět jeden a společný, ale každý ze spících se obrací k vlastnímu.*”⁷⁵ Touha uzavírat se do svého světa je velice snadno ukojitelná v prostředí kyberprostoru. Všechné diskuze sice vytváří veřejný prostor, ale ve většině případů slouží pouze k potvrzování vlastních schematických představ o světě. Nejedná se o dialog se snahou o porozumění, nýbrž o vzájemné překřikování. Člověk sám pluje po vodách kybernetické říše, jejíž oceány nemají konce a nemusí se řídit televizním programem. Horizont společného světa se ale může velice rychle ztratit z dohledu. Svět uvnitř internetu je a nejspíš i zůstane světem chaotickým a ono vzájemné odcizení nás může dokonce osvobodit ze sociálních pout. Jak ale poté najít své bližní? Bude snad

---

⁷³ Vilém Flusser – Do univerza technických obrazů, s. 62

⁷⁴ Tamtéž, s. 76

⁷⁵ Zdeněk Kratochvíl – Délský potápěč k Hérakleitově řeči

globální mozek vypočítávat algoritmy z celé sítě a na základě vzájemné zájmové podobnosti dávat lidem dohromady?

Člověk se od počátku kognitivní revoluce odcizoval nejen druhému člověku, ale i přírodě a s postupně se zlepšující technologií jsme se stávali čím dál efektivnějšími zabijáky biodiverzity. Od 70. let je patrný nástup ekologických hnutí, který místy zaváněl atavismem a nejasnými vizemi o zhroucení přetechnizované civilizace a návratu k čisté formě existence v lůně přírody. Větší realisté z těchto hnutí si ale uvědomovali, že takhle to asi úplně nepůjde a budou muset pracovat na zlepšení dnes a v rámci systému. Ulrich Beck připomíná v jednom ze svých příkladů, že otázka bezpečnosti reaktorů je od počátku ryze technickou záležitostí: „*Dimenzionalita rizika je tedy už od počátku omezena na technickou zvládnutelnost.*“⁷⁶ V návaznosti na tento výrok můžeme tvrdit, že i veškeré environmentální problémy jsou omezeny na technologickou zvládnutelnost, jelikož každé jiné řešení by vyžadovalo zhroucení naší komplexní civilizace.

Naše materiální stopa na této planetě je devastující. Není tedy řešením naše transportace do digitálního světa? Má pravdu Vilém Flusser, když tvrdí, že „*Nemáme strhávat naše závoje, nýbrž je tkát stále hustěji.*“⁷⁷ Už od prvních jeskynních maleb jsme se odcizovali tomuto světu a postupně si podmaňovali přírodu. Je nějaká jiná možnost, než proces odcizení dokončit a odříznout zbývající kořeny, jež nás ještě drží s naší materiální podstatou? Dnes nevíme, jestli budou Kurzweilovy sny o věčném životě v kyberprostoru zbaveném tíhy materiality uskutečnitelné, avšak náš vývoj takto jednoznačně směřuje. I když tedy něco takového nebude možné, pravděpodobně se i tak budeme chtít zbavit naší materiální stopy a čím dál více se propojovat s naší technologií.

---

⁷⁶ Ulrich Beck – Riziková společnost, s. 39

⁷⁷ Vilém Flusser – Do univerza technických obrazů, s. 41

5. Touha po svobodě a uznání svébytnosti

Souboj mezi pánem a rabem je důsledkem vertikality společnosti, která je udržována konzervací. Z toho mimo jiné plyne také odcizení. Touha po svobodě a uznání svébytnosti dává smysl všemu předcházejícímu a emancipační snahy jsou tím nejlepším, co se výrazněji prosazuje v moderně. S onou touhou po svobodě se pojí všemožné revoluce, které ale často končí velice krvavě. V této kapitole rozvíjím koncept anti-ideologického revolucionáře, což je člověk bojující za svobodný prostor pro sebe i druhé bez nároku na absolutizování vlastní pravdy. Za jistý druh právě takovýchto revolucionářů se dá v rámci kyberkultury označit hnutí hackerů.

5.1. Revolta a revoluce

5.1.1. Vůle k moci

*„Způsob šlechtných duší: ničeho nechtějí zadarmo; zvláště ne zadarmo žiti. Kdo z luzy pochází, chce život zadarmo.“*⁷⁸ Nepříliš rovnostářsky hodnotí Nietzsche rozdíl mezi pánem a rabem. Pán je někdo, kdo se nebojí riskovat a kvůli touze po moci likviduje své konkurenty, aby se on sám stal tím největším. Všechny společnosti od mladého paleolitu jsou rozhodně dějnotvorné a pánem ve společnosti se stává ten, kdo dokáže zmanipulovat ideologii ve svůj prospěch. Tato manipulace ale rozhodně není cynická a „imaginární řád“, jak to nazývá Harari nelze udržet bez toho, aby sama elita mu věřila: *„Imaginární řád lze udržet jen za předpokladu, že v něj značná část obyvatel – především privilegované třídy a bezpečnostní síly – opravdu věří.“*⁷⁹

---

⁷⁸ Friedrich Nietzsche – Tak pravil Zarathustra, s. 195

⁷⁹ Yuval Noah Harari – Sapiens, s. 140

Vůle k moci je samozřejmě přímým důsledkem vertikality společnosti i samotné vertikality našich mentálních obrazů, jež rámcují představy náboženské. Elity se vždy snažily svou dominanci legitimizovat náboženstvím či jinou ideologií. Avšak i nižší vrstvy toužily po uznání, a tak se boj utlačovaných stal velkým příběhem post-feudální éry.

5.1.2. Vzpouora utlačovaných

Co přiměje člověka k tomu, aby se vzepřel? Právě ona touha po uznání: *„A jedině vsazením života se získává svoboda; pouze tak je posuzováno a dokázáno, že základní přirozeností sebevědomí není pouhá existence, není jí jenom bezprostřední forma, v níž nejdříve uskutečňuje své zjevení... Jednotlivec, který nevsadil svůj život, může být nepochybně uznán jako osoba; nedosáhl však pravdy o tomto uznání jako nezávislé sebevědomí.“*⁸⁰

Vzpouora utlačovaných má samozřejmě delší historickou tradici, například v boji plebejců proti patricijům či v různých selských povstáních během středověku, ovšem skutečně významnou a vysoce organizovanou silou se stává až hnutí bojující za práva dělníků. Dělník vykonává vyčerpávající práci urážející lidskou důstojnost se vzrůstajícím odporem. Rabský způsob dle Nietzscheho spočívá právě ve snášení příkoří. Shledává ho už u judaistických kněží: *„Z bezmoci u nich roste nenávist.“*⁸¹ Dle něho pak v jeho soudobé realitě vítězí tzv. otrocká morálka soucitu a ohledu, která porazila aristokratickou morálku vzývající sílu, statečnost a bezohlednost. Pro dělníka to ovšem neplatí, jelikož již nedokáže snášet nespravedlnost a jeho nenávist vybuchuje ve vzpouoru - v moment, kdy rázně řekne „ne!“

Problém s kolektivními revolucemi 20. století se dá shrnout do jedné věty od Alberta Camuse: *„Otrok požaduje nejprve rovnost a nakonec se domáhá svrchované moci.“*⁸² Touha po uznání se v revolučním zápalu nakonec zvrhává do prosté touhy po moci a ovládnutí druhého. Utlačovaná je nakonec celá společnost. Rovnost je velkým

---

⁸⁰ Georg Wilhelm Friedrich Hegel – Fenomenologie ducha, s. 233

⁸¹ Friedrich Nietzsche – Genealogie morálky, s. 22

⁸² Albert Camus – Člověk revoltující, s. 34

tématem moderní éry a odráží se spolu se svobodou ve všech emancipačních snahách. Emancipační hnutí se může velice snadno zvrhnout do diktatury, pokud je zneužito ideology, ale je nutno zmínit jejich obrovské úspěchy v boji o spravedlivější svět, od odborářského hnutí přes hnutí bojující za práva žen, atd. Skutečný úspěch utlačovaných v touze po uznání je možný pouze v rámci demokracie: *„Žádné jiné uspořádání lidských společenských institucí nedokáže tuto touhu uspokojit lépe, a proto již není možná žádná další pokroková historická změna.“*⁸³ S druhou částí tohoto výroku lze polemizovat, poněvadž akcelerovaný technologický vývoj bude dost výrazně měnit celou společnost a s ní s největší pravděpodobností i její instituce, ale v současné situaci přes všechny problémy lepší prostor pro vzájemnou lidskou koexistenci i řešení vzájemných sporů a boje za jakákoliv práva nemáme.

5.1.3. Anti-ideologický revolucionář

V předcházející podkapitole jsem hovořil o hnutích dělníků. Toto hnutí v sobě nese určitý vnitřní rozpor, kdy na jedné straně mohou umožnit zlepšení situace velké části lidí a jejich osvobození, na druhou stranu se ale snoubí i s představami o kolektivistických společnostech, jež mají totalitární charakter a v nichž jsou lidé nuceni splývat s jakousi amorfní masou. Od revoluce jako takové bychom ovšem měli odlišit akt revolty.

*„Revoluce se chce prosadit shora dolů, revolta zdola nahoru.“*⁸⁴ Dle Camuse je akt revolty něčím, co pramení z nás samotných a co nás činí lidmi. Moment revolty je momentem, kdy se vzepřeme soukolí dějin, uvědomíme si sami sebe a začneme skutečně jednat. Revoluce vedoucí k totalitárním režimům má své kořeny v revoltě, jenže po jejím vítězství se snaží jakoukoli revoltu jako něco, co se vymyká centrálnímu plánu, potlačit. Revolta je naopak aktem, který není ideologický, nýbrž se odvolává na určité základní hodnoty. Člověk revoltující se tak snaží domoci svobody, práva na důstojný život. Příkladem může být třeba mladý student/ka, který/a se vzepře svým rodičům a rozhodne se pro jinou školu, než kterou mu/jí vybrali, ale revoltujícími lidmi

---

⁸³ Francis Fukuyama – Konec historie a poslední člověk, s. 17

⁸⁴ Albert Camus – Člověk revoltující, s. 323

je i sousedská komunita bojující proti stavbě věžáků, které se mají postavit v sousedství i přes jejich odpor apod. Jsou to zkrátka lidé, kteří v aktu určité revolty nacházejí své autentické lidství.

Anti-ideologický revolucionář nemá za cíl vybudovat utopickou společnost, jde mu zkrátka o to, aby mohl svobodně žít. Takoví lidé se objevují ve všech zřízeních a režimech. Typickým příkladem může být Ivan Martin Jirous, duchovní vůdce českého undergroundu, jenž tvrdil: *„Cílem undergroundu u nás je vytvoření druhé kultury. Kultury, která bude nezávislá na oficiálních komunikačních kanálech a společenském ocenění a hierarchii hodnot, jak jimi vládne establishment. Kultury, která nemůže mít za cíl destrukci establishmentu, protože by se mu tím sama vehnala do náruče.“*⁸⁵ Nechtějí žádný utopický ideální svět, kde je současné zlo navždy poraženo a zvítězí ona jedna jediná pravda. Toto je dělá oněmi anti-ideologickými revolucionáři, kteří na rozdíl od revolucionářů ideologických nezabijí svobodu, ale naopak jí umožňují přežít, jelikož žijí pro svou pravdu, ale respektují i pravdy jiných. Cílem není destrukce establishmentu, ale zaujetí autentického postoje. *„Revoltující nepochybně požaduje jistou svobodu pro sebe sama, ale jestliže je důsledný, v žádném případě ne právo zničit bytí a svobodu druhého.“*⁸⁶ Ideologičtí revolucionáři naproti tomu *„Jsou skeptičtí ke svobodě jednotlivců a sní o jakési podivné svobodě celého rodu.“*⁸⁷ Právě proto jejich počínání přes všechny řeči o emancipaci nutně vede k zotročení. Soustředí se na budoucnost, která má vykoupit všechny teror současnosti, avšak tato budoucnost nikdy nenastane. Anti-ideologický revolucionář koná dnes a žije pro svobodu. Žije ve světě autorit, bez nichž by už nebylo vůči čemu se vymezovat, což je vždy základem utváření identity. Autority existují a nadále existovat budou, musí ale být porazitelné. Bez autorit a sociální vertikality není inspirace k revoltě. Na tuto tradici v mnoha případech navazují hackeři, o nichž budu v následující kapitole pojednávat.

Na závěr této kapitoly bych ocitoval slova z eseje „Normální je cenzura!“ Václava Bělohradského, kterou napsal pro časopis Respekt: *„Vtažení všech verzí světa do polylogického veřejného prostoru je výsledkem dlouhých – často krvavých – konfliktů, které uvnitř všech společností vedou antikonformistické menšiny proti*

---

⁸⁵ Ivan Martin Jirous – Zpráva o třetím českém hudebním obrození in Magorův zápisník, s. 197

⁸⁶ Albert Camus – Člověk revoltující, s. 308

⁸⁷ Tamtéž, s. 331

*modlářství většin. Jedinou univerzální hodnotou Západu je nezdolná vytrvalost těchto menšin a podpora, kterou nachází na periferiích společnosti.*⁸⁸ Univerzální hodnoty západu jsou však i ty, které vybojovali právě ony antikonformistické menšiny. Do USA se stěhují už přes 200 let lidé z celého světa, aby zde mohli žít ve svobodné a demokratické společnosti, která byla vybojována otci zakladateli, kteří také původně byli „antikonformistickou menšinou“, jako George Washington nebo Thomas Jefferson. Člověk revoltující chce svobodný prostor pro sebe i druhé a i když působí v menšině, bojuje za to, co považuje za správné a především za svobodu.

5.2. Kyborg revoltující

5.2.1. Hacker

Hacker je v digitálním světě jakýmsi protikulturním živlem. Ačkoliv se o této skupině hovoří v souvislosti s útoky různých teroristů (např. severokorejských IT specialistů najímaných vládou k záškodnickým akcím vůči USA), opravdoví hackeři mají vlastní etický kodex, jenž z nich dělá revolucionáře. O jaké revolucionáře se ale jedná? Chtějí snad změnit svět? Nebo jde spíše o individuální revoluci proti panujícímu řádu?

Hacker je v masmediálním prostředí televizního zpravodajství zobrazován jako zločinec s nepříliš pozitivním vztahem k hygieně. Tato stereotypizace je samozřejmě typická pro mainstreamová média, která se subkulturními živly nakládá jako s něčím, co stojí vně společnosti, ohrožuje ji a je třeba se toho bát. Ve skutečnosti je ale mylné se snažit vytvořit nějakého typického představitele subkultury hackera, protože hackeři nemají žádný společný souhrn kulturních kódů, kterými by se dali identifikovat jako subkultura. Většina z nich totiž pracuje zcela samostatně (možná odtud pramení přesvědčení o „asocialitě“ těchto jedinců), a jak tvrdí Steven Mizrach, rozhodně nejsou jednotní: *„Pokud by kyberpunk byl opravdu určitým druhem protikulturního hnutí, dal by se očekávat jistý druh solidarity nebo spolupráce. V tomto kyberpunk zjevně selhává,*

---

⁸⁸ Václav Bělohradský – „Normální je cenzura!“ in Respekt 6/2015, s. 63

*protože toto hnutí nemá žádné společné cíle.*⁸⁹ Díky jejich etickému kodexu, o kterém mluví Steven Levy, by se ale přece jen některé společné cíle najít našli. Například svoboda informací a volný přístup k počítačům.

Steven Mizrach také uvádí, že existují dvě generace hackerů. Do první generace patří i Steve Wozniak, jenž spolu se Stevem Jobsem a Ronaldem Geraldem Waynem založil v roce 1976 Apple Computer Inc. Následně způsobili PC revoluci, kdy se z obrovských strojů využívaných v laboratořích, staly malé osobní počítače, které známe z našich domácností. To bylo obrovským úspěchem, jenž naplnil jeden z cílů etického kodexu prvních hackerů z MIT: „*umožnit lidem přístup k technologii*“⁹⁰ Druhá generace již je spíše destrukční než tvůrčí.

Díky hackerům vznikl také internet, jak ho známe dnes. Předchůdcem dnešního internetu byl ARPANET sloužící armádě. „*Válečný štáb a vědecká laboratoř byly prvopočátkem počítačové sítě.*“⁹¹ Avšak modelem hackerů nebyla žádná laboratoř, ale Chiba City z knihy *Neuromancer* od Williama Gibsona, představující divoké a nespoutané místo. Právě jim vděčíme za síťovou neutralitu, základním principem svobodného internetu.

Nyní se dostávám k onomu revolučnímu potenciálu hackera jako osoby. Hacker je naprosto odlišným druhem revolucionáře než studentský aktivista za práva černochoů či žen nebo snad dokonce francouzský revolucionář z období Velké francouzské revoluce. Nebuduje žádné masové sociální hnutí snažící se o emancipaci skrz občanský nátlak na vládnoucí instituce, a i když mají svůj etický kodex výborně charakterizovaný Stevenem Levym, jde jim spíš o vytvoření svobodného prostoru než o vytvoření ideologického souboru, jehož myšlenkami by chtěli naplnit digitální prostředí. Nejdůležitější myšlenkou z toho etického kodexu je, že: „*Svět otevřený počítačem je světem neomezeným.*“⁹² Podobně uvažuje i francouzský filosof Pierre Lévy: „*Tuto univerzalitu zbavenou centrálního významu, tento systém chaosu, toto průhledné bludiště nazývám „všeobecností bez totality.*“⁹³ Ano, neomezený kyberprostor umožňuje všeobecnost

---

⁸⁹ Steven Mizrach – Is Cyberpunk the Counterculture of the 1990s

⁹⁰ Tamtéž

⁹¹ Tamtéž

⁹² Steven Levy – Hackers: Heroes of the Computer Revolution, s. 230

⁹³ Pierre Lévy – Kyberkultura, str. 97

bez totality, ačkoliv síťová neutralita není dodržována v zemích s nedemokratickým zřízením. Právě díky absenci ideologie internetového projektu je umožněna otevřenost a svobodný rozvoj. Spoustu lidí vidí určitý utopismus v internetu a přičítá ho právě i Pierre Lévy. To je ovšem podle mě omyl, poněvadž utopické ideologie doufali v nastolení nějaké konečné podoby ideální společnosti. Utopické ideologie totiž chtějí mít vždy monopol na pravdu, což není v digitálním prostředí příliš uskutečnitelné.

Onen určitý anarchismus hackerského hnutí ovšem může sklouzávat do velice naivních představ a je snadno zneužitelný různými radikálními politickými silami. Navíc není jen anarchismus pacifický, ale také teroristický, se kterým se dnes často setkáváme u toho, co je mediálně prezentované jako hackerské aktivity (v tomto případě se ale dle kyberkulturního slangu jedná o tzv. „cracking“ a ne „hacking“). Někde na pomezí těchto dvou protipólů stojí hnutí Anonymous. V dnešní době je ovšem „hacking“ využíván i pro špionáž nebo naopak různými extrémistickými bojůvkami. Skutečným hackerům ovšem nejde o nastolení nového řádu věcí, ani o úplnou destrukci establishmentu, jako spíš o jasné vymezení se vůči němu a boji proti pokusům o vytvoření „Velkého bratra“ uvnitř kyberprostoru.

V populární kultuře je hacker často spojován s jakousi mesianitou. Typickou ukázkou je například film *Matrix*. Hlavní hrdina Neo je vlastně „Kyberježíšem“ zachraňujícím lidstvo z područí nadvlády strojů. Pro všemožná hackerská hnutí může být právě jakýsi spasitelský komplex velkým pokušením, jenže utopické představy mají tendenci se zvrhávat do svých opaků. Charakter anti-ideologického revolucionářství je naprosto ideálním, jelikož se nejedná o žádné vynucování monopolu na pravdu a zároveň hackeři dokázali právě jako anti-ideologičtí revolucionáři měnit běh světa a otevřít technologie lidem, kterým měly být zapovězeny.

5.2.2. Datová autonomie

Data Thrash je převratným textem v rámci kyberkulturní teorie, jenž byl vydán v roce 1993 na počátku masového boomu internetu. Arthur Kroker a Michael A. Weinstein v něm anticipují poněkud depresivně laděnou vizi budoucnosti tohoto média. V této

budoucnosti vládne společnosti kasta výrobců hardwaru a softwaru, zkrátka „pan-kapitalistů“, jak to autoři nazývají a kteří již nyní získávají dominanci a stávají se tzv. „virtuální třídou“. *„Pan-kapitalismus“ je definován jako „ekonomická situace, ve které je soudobý kapitalismus poprvé bez alternativy, ať už se jedná o aristokratickou (tradicionalistickou) nebo proletářskou (revoluční) opozici. Kapitalismus nyní nemá žádného kritika a žádnou organizovanou opozici. Nyní se musí starat jenom o sebe. Kapitalistické organizace spočívají na ideologii disciplinárního liberalismu jako způsobu kontroly pracovní síly a uchylují se k fašismu, když jsou v potížích.“*⁹⁴ V současnosti se sice nenaplnila temná vize pohlcení kyberprostoru úzkou skupinou nejmocnějších kapitalistů, avšak stále více moci, peněz, dat shromažďuje ve svých rukou několik největších společností, jako jsou Google či Facebook.

Už dnes se nám v reakci na naši aktivitu na stránkách kupříkladu Facebooku nebo Amazonu zobrazují reklamy, které nabízejí věci, události, atd., které by se nám mohly líbit. Z osobní zkušenosti mohu potvrdit, že je to až nebezpečně přesné. Na jednu stranu se můžeme velice snadno dostat k něčemu, co nás zajímá, na druhou jsme tak velice snadnou obětí všelijakých „vysavačů peněženek“. Kroker s Weinsteinem vidí cestu z tohoto „pan-kapitalistického“ světa v tzv. hypertextovém těle: *„Je-li virtuální třída post-historickou obdobou raných buržoá primitivního kapitalismu, pak hypertextové tělo je internetovým ekvivalentem pařížské Komuny: Anarchistické, utopistické, rebelující proti tlaku na lidské rozměry Internetu, proti tlaku probíhajícímu ve prospěch monetárních zájmů virtuální třídy. Virtuální třída – vždy už jen minulá ve vztahu k budoucnosti hypertextového těla – musí být jako partikulární zájem překonána hypertextovým tělem datového odpadu.“*⁹⁵ Metaforou hypertextového těla je míněno uvědomění si sama sebe a vymanění se ze shluku dat, jenž proudí internetem. Kroker s Weinsteinem ovšem velice přeceňují dichotomii virtuální třída vs. zbytek lidí. Problém je především v tom, že takhle se společnost vůbec nedá rozdělit a podobné diference se spíš hodí pro ranou industrializaci než pro kybermodernu. Měli bychom se ovšem skutečně mít na pozoru před určitými současnými trendy, kdy Facebook zná naše spotřební návyky mnohem lépe než my a vývoj umělé inteligence

---

⁹⁴ Arthur Kroker, Michael A. Weinstein – Data Thrash, s. 160-161

⁹⁵ Tamtéž, s. 18-19

směřuje k tomu, že bude brzy schopna mnohem kompetentněji než my rozhodovat o našich životech, čímž se dostávám k závěrečné pasáži.

5.2.3. Automatizace

Procesy odcizení, retribalizace a konzervace dosahují v rámci kyberkultury svého vrcholu. Také otázky vertikality a její univerzality napříč dějinami jsme již probrali. Na závěr si necháváme problematiku svobody v době, která je čím dál více automatizovaná. Doposud veškerá automatizace znamenala přesunutí lidské aktivity do odlišných sfér. Marshall McLuhan se domníval, že „*automatizace zruší tradiční pojem práce, nahradí jej rolí a poskytne lidem volný čas.*“⁹⁶ Zatím se nic takového nepotvrzuje. Možná jednou nastane čas, kdy skutečně naše vlastní výtvořky mohou přebrat veškerou tovární a administrativní práci, jenže v tomto postupu možná začnou dominovat i v jiných oblastech a lidská kreativita tváří v tvář kreativitě umělé inteligence se zmůže pouze na oněmělý úžas.

Zajímavou hypotézu a dle Nicka Bostroma dokonce velice pravděpodobnou, je „*singleton*“, jenž definuje jako „*světové uspořádání, ve kterém existuje jediná vláda na nejvyšší úrovni, jež vydává rozhodnutí.*“⁹⁷ Tou jedinou vládou by měla představovat umělá inteligence schopná komplexních analýz i řešení. Bostrom zdůrazňuje dále ve svém textu, že může být využíván jak demokratickými, tak i diktátorskými režimy, avšak „*singletony jsou vždy závislé na silné centralizované kontrole.*“⁹⁸ V jakémkoliv režimu je to tedy něco, co nás vyvazuje ze správy věcí veřejných. Ano, převzetí veškeré byrokracie a tovární výroby může být velice osvobozující, jenže nad „*singletonem*“ nestojí žádná další autorita a chceme se doopravdy stát poslušnými dětmi, majícími sice šťastný, leč zcela závislý a nesvobodný život?

Co nás vlastně žene k této touze zbavit se odpovědnosti a „žít v kýči“? Vilém Flusser pozoruje v souvislosti s technickými obrazy, že „*Lidé se chtějí rozptylovat, aby se stali*

---

⁹⁶ Marshall McLuhan – Člověk, média a elektronická kultura, s. 243

⁹⁷ Nick Bostrom – What is a Singleton?, s. 48

⁹⁸ Tamtéž, s. 53

bezvědomí, šťastní.”⁹⁹ Odpovědnost není leckdy příjemná a její tíha nás děsí. Bez ní ale není svobody. V touze po šťastném životě se můžeme dostat do fáze, ve které bude normální *„delegování rozumu a svědomí do rukou nadřazených, totiž princip identifikace centra moci s centrem pravdy.*“¹⁰⁰ Jakmile pravdu delegujeme do rukou nadřazené inteligence, přestaneme žít v pravdě, jelikož na tu bude mít monopol „singleton“. Předchozí citace je z *Moci bezmocných*, eseje popisující „post-totalitní“ systém normalizačního Československa. Václav Havel ale moc dobře věděl, že celá soudobá civilizace je v krizi, s tím, že východní blok je jen jakýmsi vypouklým zrcadlem západního světa a že velké riziko ztráty naší lidské autenticity spočívající ve schopnosti aktu revolty jako aktu svobody, představuje konzumní společnost jako celek: *„post-totalitní systém vyrostl na půdě historického setkání diktatury s konzumní společností: či nesouvisí snad tak obsáhlá adaptace na „život ve lži“ a tak snadné rozšíření společenské „samo-totality“ s obecnou nechutí konzumního člověka obětovat něco ze svých materiálních jistot své vlastní duchovní a mravní integritě?“*¹⁰¹ Konzumní člověk už má toho o dost víc ke ztrátě než okovy.

V parafrázi na Havla by se dalo říct, že mezi intencemi automatizace a intencemi života zeje propast. Zatímco stroj chce najít jedno řešení v každé situaci, lidské životy inklinují k pestrosti. Naše touhy se sice daří díky analýze dat kvantifikovat, ale stále máme svobodu říct tomuto směřování důrazné „Ne!“ a postavit se proti němu. Automatizace je velice užitečným nástrojem k zjednodušení naší práce, a když ji budeme pečlivě a uvážlivě užívat, můžeme skutečně jednou dosáhnout v našich životech takového rozsahu volného času, který měli naši předkové naposledy v období paleolitu, ovšem s nepřebornou studnicí moudrosti celých generací a s možnostmi, jež nám přinesla moderní civilizace. Pokud ale příliš podlehneme svodům zábavy a jednoduchého konzumu, stanou se z nás jenom poslušné děti poslouchající autoritu velké „mother-board,“ která nám nedovolí vykročit z plánu.

---

⁹⁹ Vilém Flusser – Do univerza technických obrazů, s. 64

¹⁰⁰ Václav Havel – Moc bezmocných, s. 7

¹⁰¹ Tamtéž, s. 17

6. Závěr

Z předcházejícího textu vyplývají souvislosti fenoménů vertikality, konzervace, retribalizace a odcizení, a nakonec i touhy po uznání a svébytnosti. Jedná se ve smyslu časovém o univerzální fenomény mající svůj vrchol v současné éře digitální moderny. Na závěr se budu zabírat perspektivami těchto fenoménů.

Vertikalita se může rozvinout několika směry v rámci kyberkultury. Technologie uměle zvyšující psychické či fyzické limity může být buď distribuována pouze úzké elitě, nebo může být distribuována masově za přijatelné ceny. V prvním případě hrozí vítězství absolutizované vertikality, kdy bude dominance elit naprosto neotřesitelná a zbytek společnosti se ocitne v podřadném postavení vůči ní. Druhý případ může mít naopak za důsledek faktickou horizontalizaci společnosti, jelikož všichni mohou mít stejné schopnosti a dovednosti. V podstatě se bude jednat o totalitu, ve které se lidská jedinečnost naprosto rozpustí a z lidí se stanou spíše roboti než kyborgové. Výzva do budoucnosti v tomto směru se týká možností zachování otevřenosti společnosti a především zachování jedinečnosti každé lidské bytosti, jelikož vývoj technologie může skončit naprosto opačně.

Konzervací do digitálního úložiště se nabízí možnost splnění odvěkého lidského snu o nesmrtelnosti, o němž pojednává již *Epos o Gilgamešovi*. Dřív jsme snili o tom, že se po smrti zakonzervujeme v jakési posmrtné říši. Totalitární režimy dvacátého století chtěly naplnit onu finální konzervaci na konci dějin, kde budou vyřešeny všechny rozpory. Nyní se ovšem diskutuje o naplnění této touhy skrze lidskou vynalézavost. Nebezpečí tohoto vývoje spočívá v znehybnění společnosti. Pokud to bude technicky možné, tak svět zbaven nejsilnějšího pudu ze všech – pudu sebezáchovy, bude velmi obtížně hledat svůj smysl. Touha po životě bez rozporů se také pojí s jistou touhou vrátit se do období dětství, ve kterém se zakonzervujeme. V podstatě se jedná o variaci na mýtus o zlatém věku, což je pojem religionisty Mercia Eliade. Život bez rozporů ovšem znamená také to, že vlastně není pro co žít. Zkrátka se jedná o smrt, i když ne ve smyslu materiálním, ale spíše duchovním. Kyberprostor umožňující absenci smrti se

může rozpadat na mnoho fragmentů a každý sám bude muset hledat východisko z této situace, čímž se dostávám k dalšímu bodu.

Retribalizace je pojem, se kterým operuje Marshall McLuhan a hovoří o něm v souvislosti s rozvojem elektronické kultury. Jím samotným je vzývána, jelikož sjednocuje lidi, kteří byli doposud atomizováni pod nadvládou tiskové kultury. V době internetu ovšem spíše vidíme odcizování, což sice má pozitivní důsledek v oslabení moci tzv. „centrálních vysílačů“, jak to nazývá Vilém Flusser, zároveň se ale částečně vytrácí vědomí společného prostoru. Televize nás retribalizovala takovým způsobem, že z nás činila poněkud homogenní dav. Internet naopak umožňuje mnohem větší různorodost, avšak roztříštěnost z toho plynoucí nás odcizuje druhým a může nás učinit poněkud prázdnými. Lze se potom divit, že tato prázdnota může leckteré jedince frustrovat? Tito lidé se můžou vrhnout za nějakou velkou ideologií, která dá smysl jejich konání a která se nejspíše postaví sterilnímu světu kyberprostoru, jenž je zbaven „fyzická“ a materiality. Pravděpodobně se ale nebude jednat o změnu k lepšímu. Jak moc budeme schopni se adaptovat na nové chaotické komunikační prostředí s mnohem větším důrazem na vlastní odpovědnost a na naložení s vlastním životem bez velké zastřešující ideologie, bude klíčové pro zdárnou budoucnost kyberkultury.

S fenoménem touhy po svobodě a uznání svébytnosti se dostávám k samotné problematice kyborga revoltujícího. Nové technologie budou jistě měnit naši společnost a my sami budeme nejspíš konvergovat s našimi nástroji. Je tedy nyní otázkou, zda se naše vlastní výtvoř nestanou nakonec našimi pány podobně jako ve filmu Stanleyho Kubricka *2001: Vesmírná odysea* dle stejnojmenné předlohy od Arthura C. Clarka. S objevením vertikality se pojí i objev touhy po svobodě a vymanění se z nižšího postavení na vertikálním žebříčku společnosti. V současné době digitální moderny se nejspíš tento boj za svobodu přesune do oblasti vzdoru pokračujícím totalitním tendencím moderny, o čemž pojednává kupříkladu Anthony Giddens, který tvrdí, že „*možnosti totality jsou obsaženy v samotných institucionálních parametrech modernity.*“¹⁰² Rozvoj umělé inteligence může nakonec vyústit do její naprosté nadvlády nad lidským rozumem. V takový moment bude mnohem kompetentněji a lépe rozhodovat o našich životech. Tím ale také skončí naše svoboda. Avšak vyhlídky

---

¹⁰² Anthony Giddens – Důsledky modernity, s. 16

civilizace nemusí být tak černé. Anti-ideologičtí revolucionáři (koncept rozvíjený v závěrečné kapitole) vždy bojovali za svobodu a proti útlaku centrálních plánovačů. Hackeři byli ve své době také představiteli takových anti-ideologických revolucionářů, když se jim podařilo rozšířit počítače do masové distribuce, přestože původně sloužily pouze vědeckým účelům, a když se jim podařilo stejně rozšířit internet, jenž byl původně vyvíjen a určen pro účely americké armády. Postupem času ovšem narůstal spíše teroristický „hacking“ nemající nic společného s původním posláním hackerského hnutí, ale v době pokračující technologizace všemožných lidských aktivit možná ještě přijde čas pro pravé hackery vzpírající se automatizaci a robotizaci společnosti, kteří se zároveň dokážou vyhnout přehnanému mesianismu či utopismu, taktéž ústící v totalitu, a budou stejně jako v počátcích hackerského hnutí usilovat o svobodný prostor – základ seberealizace člověka, jeho svobody a uznání jeho svébytnosti.

Všechny tyto fenomény mají svou historickou tradici. Mým originálním příspěvkem je poukázání na to, že soudobá digitální éra není žádným radikálním odloučením se od minulosti, nýbrž dědicem celé moderny i předcházejících tradic. Tento širší vhled do minulosti může pomoci v reflexi současných trendů a třeba i napomoci vyvarování se určitých problémů, které s sebou kyberkultura přináší. Riziko dehumanizace v sobě obsahovala celá moderna, přičemž ale zahrnovala i emancipační projekt. Má práce se snaží o připomenutí toho, že ačkoliv technologický rozvoj přináší řadu rizik, stále existuje prostor pro lidskou svobodu. Úsilí o její zachování je největším a nejtěžším úkolem současnosti i budoucnosti.

7. Seznam použité literatury:

- [1] ARISTOTELES. *Poetika*. Praha: Orbis, 1962.
- [2] BACON, Francis. *Nové organon*. Praha: Svoboda, 1974.
- [3] BARBROOK, Richard a CAMERON, Andy. *The Californian Ideology*. [online]. Dostupné z WWW:<http://www.comune.torino.it/gioart/big/biggest/riflessioni/californian_engl.pdf>
- [4] BARŠA, Pavel a STRMISKA, Maxmiliá. *Národní stát a etnický konflikt*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999.
- [5] BARTHES, Roland. *Mytologie*. Praha: Dokořán, 2004.
- [6] BAUDRILLARD, Jean. *Simulacra and Simulation*. Michigan: University of Michigan Press, 1995.
- [7] BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a holocaust*. Praha: SLON, 2003.
- [8] BAUMAN, Zygmunt. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta, 2002.
- [9] BECK, Ulrich. *Riziková společnost*. Praha: SLON, 2004.
- [10] BĚLOHRADSKÝ, Václav. „Normální je cenzura!“, in: Respekt, 6/2015.
- [11] BLOOM, Harold. *Shakespeare: The Invention of the Human*. New York City: Riverhead Books, 1999.
- [12] BOSTROM, Nick. „What is a Singleton?“, in: Linguistic and Philosophical Investigations, 5/2006.
- [13] BOURGUIGNOVÁ, Erika. *Religious, Altered States of Consciousness and Social Change*. Columbus: Ohio State University Press, 1973.
- [14] CAMUS, Albert. *Člověk revoltující*. Praha: Garamond, 2007.

- [15] CASTELNUOVO, Enrico. *Umělec*, in: Jacques Le Goff (ed.), *Středověký člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 1999
- [16] ČAPEK, Karel. „Proč nejsem komunistou.“, in: *Přítomnost*, 47/1924.
- [17] DESCARTES, René. *Rozprava o metodě*. Praha: Svoboda, 1992.
- [18] ELIADE, Mercia. *Mýtus o věčném návratu*. Praha: Oikoymenh, 2003. [20] Vilém Flusser. *Do univerza technických obrazů*. Praha: OSVU, 2001.
- [19] FLUSSER, Vilém. *Za filosofií fotografie*. Praha: Hynek, 1994.
- [20] FUKUYAMA, Francis. *Konec historie a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers, 2002
- [21] FUKUYAMA, Francis. *Our Posthuman Future*. New York City: Picador, 2003.
- [22] GAUCHET, Marcel. *Odkouzlení světa*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004.
- [23] GELLNER, Ernest. *Nacionalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003.
- [24] GIDDENS, Anthony. *Důsledky modernity*. Praha: SLON, 2010.
- [25] HABERMAS, Jürgen. *Modernity: An Unfinished Project* [online]. Dostupné z WWW: <http://postcolonial.net/@Backfile/_entries/4/file-pdf.pdf>.
- [26] HARARI, Yuval Noah. *Sapiens*. Praha: Leda, 2013.
- [27] HARAWAYOVÁ, Donna. *A Cyborg Manifesto.*, in: David Bell a Barbara M. Kennedyová – *The Cybercultures Reader*.
- [28] HAVEL, Václav. *Moc bezmocných*. Praha: Lidové noviny, 1990.
- [29] HAYLES, Kathrine N. *How We Became Posthumans*. Chicago: University of Chicago Press, 1999.
- [30] HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Fenomenologie ducha*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960.
- [31] HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence*. Praha: Mladá fronta, 1999.

- [32] HRUBÝ, František. *Reformace v oblasti německé a severské.*, in: Josef Šusta - *Dějiny lidstva od pravěku k dnešku V*. Praha: Melantrich, 1940.
- [33] KANT, Immanuel. *Základy metafysiky mravů*. Praha: Svoboda, 1976.
- [34] KATSIAFICAS, George N. *The Imagination of the New Left: A Global Analysis of 1968*. New York City: South End Press, 1987.
- [35] KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Délský potápěč k Hérakleitově řeči*. Praha: Herrmann a synové, 2006.
- [36] KROKER, Arthur Kroker a WEINSTEIN, Michael A. *Data Thrash*. Montreal: New World Perspectives, 2001.
- [37] KURZWEIL, Ray. *The Singularity Is Near*. New York City: Viking Press, 2005.
- [38] LÉVY, Pierre. *Collective Intelligence: Mankind's Emerging World in Cyberspace*. New York City: Basic Books, 1999.
- [39] LÉVY, Pierre. *Kyberkultura*. Praha: Karolinum, 2000.
- [40] LEVY, Steven. *Hackers: Heroes of the Computer Revolution*. New York City: Nerraw Manijaim/Doubleday, 1984.
- [41] LEWIS-WILLIAMS, David. *Mysl v jeskyni*. Praha: Academia, 2007.
- [42] LEWIS-WILLIAMS, David a PEARCE, David. *Uvnitř neolitické mysli*. Praha: Academia, 2008.
- [43] MARCUCE, Herbert. *Jednorozměrný člověk*. Praha: Naše vojsko, 1992.
- [44] MCLUHAN, Marshal. *Člověk, média a elektronická kultura*. Brno: Jota, 2000.
- [45] MCQUAIL, Dennis. „*Editorial*“, in: *European Journal of Communication*, 24/2009.
- [46] MITHEN, Steven. *Konec doby ledové*. Praha: BB art, 2006.
- [47] MIZRACH, Steven. *Is Cyberpunk the Counterculture of the 1990s* [online]. Dostupné z WWW: <http://www2.fiu.edu/~mizrachs/Cyberpunk_as_Counterculture.htm>.
- [48] MORAVEC, Hans. *Mind Children*. Cambridge: Harvard University Press, 1988.
- [49] MOROZOV, Jevgenij. *The Net Delusion*. Penguin, London: Penguin Books, 2012.

[50] NEZNÁNÝMÝ AUTOR. *Epos o Gilgamešovi*. Praha: Mladá fronta, 1971

[51] NIETZSCHE, Friedrich. *Genealogie morálky*. Praha: Aurora, 2002.

[52] NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra* [online]. Praha: Městská knihovna v Praze, 2011. Dostupné z WWW: <http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/40/49/81/tak_pravil_zarathusta.pdf>.

[53] RAPHAEL, Max. *Prehistoric Cave Paintings*. New York City: Pantheon Books, 1945

[54] SOKOL, Jan. *Čas a rytmus*. Praha: Oikoymenh, 2004.